

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Олег Охредько
Лариса Коломєєць
Віталій Гладун

НАВЧАННЯ
БЕЗ МЕЖ

Громадянська 9 освіта

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА: ТВІЙ ШЛЯХ ДО АКТИВНОГО ГРОМАДЯНСТВА

ВІД ОСОБИСТОСТІ ДО ГРОМАДЯНИНА

ОСОБИСТІСТЬ – ЦЕ ПОСТІЙНИЙ РОЗВИТОК

Вона поєднує фізичну,
соціальну
та духовну частини,
формуючись через
виклики та власний вибір

ПРАВА ЛЮДИНИ – ОСНОВА СВОБОДИ

Міжнародні стандарти
ООН гарантують невід'ємність
прав, а правозахисники
допомагають їх відстоювати
мирними засобами

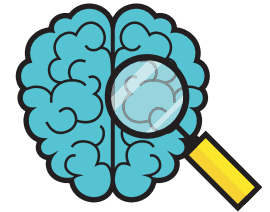
ТВОЯ ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК УКРАЇНЦЯ

Вона базується на
спільній мові,
культурі та символах,
що об'єднують націю
навіть за межами держави

ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ ТА ДИСКРИМІНАЦІЇ

Свідомий громадянин
виявляє толерантність,
підтримує інклюзію
та не залишається
байдужим до насильства

ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЄНА

Критичне мислення та
перевірка джерел
захищають від фейків
і маніпуляцій
у мережі

Я В СУСПІЛЬСТВІ ТА ДЕРЖАВІ

ДЕМОКРАТІЯ ПОЧИНАЄТЬСЯ З ТЕБЕ

Через учнівське самоврядування,
молодіжні ради та петиції
свідомі громадяни
впливають на рішення влади

ПОКАЗНИКИ	ДЕМОКРАТІЯ	АВТОРИТАРИЗМ
ДЖЕРЕЛО ВЛАДИ	Народ (через вільні вибори)	Одна людина або вузька група
ПРАВА ЛЮДИНИ	Захищені та є пріоритетом	Обмежені державою
СВОБОДА СЛОВА	Критика влади дозволена	Відсутня або суворо контролюється

Олег Охредько
Лариса Коломєєць
Віталій Гладун

Громадянська освіта

**Підручник для 9 класу
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

rnk.com.ua/111372

Інтерактивний
електронний додаток

Київ • Харків
Видавництво «Ранок»
2026

УДК 340:316(075.3)
О-92

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 27.01.2026 №110)

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Підручник створено відповідно до модельної навчальної програми
«Громадянська освіта. 6—9 класи» для закладів загальної середньої освіти
(автори Охредько О. Е., Майорський В. В., Коломеець Л. Г.)

Підручник успішно пройшов апробацію у 2025/2026 навчальному році
(наказ Міністерства освіти і науки України від 02.02.2026 №142)

Охредько О. Е.

О-92 Громадянська освіта : підруч. для 9 кл. закл. загал.
серед. освіти / О. Е. Охредько, Л. Г. Коломеець, В. В. Гла-
дун. — Харків : Вид-во «Ранок», 2026. — 128 с. : іл.

ISBN 978-617-8775-82-7

УДК 340:316(075.3)

Інтерактивний
електронний додаток
доступний за QR-кодом
або покликанням
rnk.com.ua/111372

**ЗРОБЛЕНО
В УКРАЇНІ**

ISBN 978-617-8775-82-7

© Охредько О. Е., Коломеець Л. Г.,
Гладун В. В., 2026
© Пашинна О. С., ілюстрації, 2026
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2026

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- пояснювати, чого навчає предмет «Громадянська освіта»;
- оцінювати структуру курсу в 9 класі;
- розрізняти, із яких частин складається підручник.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Доберіть слова, які дотичні до назви «громадянська освіта».

Привіт!

І знову на тебе чекає захоплива робота в царині громадянської освіти. Ти вже маєш багаж знань і досвіду, знаєш основи прав людини та демократії. Тепер настав час зібрати це все в систему. 9 клас — своєрідна підсумкова робота перших кроків твого становлення як громадянина або громадянки.

Як ти вважаєш, чому цей предмет так називається — громадянська освіта? У самому слові є кілька значень. Це і «громадянин» — той, хто має права й обов'язки перед державою; і «громада» — де ми всі живемо й навчаємося. Разом усе це створює різноманітний за змістом предмет. Навіть визначень поняття «громадянська освіта» багато, адже на неї можна дивитися з різних сторін і щоразу знаходити новий зміст.

Цей курс допоможе краще зрозуміти, як працює держава, що таке активна громадянська позиція, як відстоювати свої права та виконувати обов'язки, як діяти чесно, вільно й відповідально. Це не просто теорія. Це практичні знання, які допоможуть тобі впевнено проявляти себе в суспільстві.

Курс складається з трьох розділів. Перший розділ має назву «Я — особистість» і спрямований на самопізнання. У параграфах цього розділу розглядаються теми від особистого до загального, до питань життя народів на прикладі українського народу. І все це з урахуванням механізмів захисту прав і свобод людини.

- ◆ Самопізнання, життя в суспільстві та вплив особистості на політику — ключові теми вивчення громадянської освіти в 9 класі

Другий розділ — «Я в суспільстві» — присвячений питанням, які тебе оточують: як живе молодь і як впливати на життя в громаді. Ти розглянеш питання дискримінації та протидії їй, питання булінгу.

Третій розділ — «Я і держава» — допоможе тобі краще зрозуміти, що таке політика і як свідоме громадянське суспільство впливає на політику та життя в державі. Не залишайся осторонь і питання медіаграмотності та безпеки в інтернеті.

Зверни увагу: у кожному розділі є **ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ**. Вони дадуть тобі знання й навички, що стануть у пригоді в реальному житті. На них ти зможеш опрацювати вивчений матеріал на практиці. І все це у вигляді цікавих дій — проєктів, досліджень та інших заходів. Виконувати практичні завдання ти зможеш як самостійно, так і разом з однокласниками та однокласницями.

Тепер ознайомимося з підручником. Подивися на його зміст, оформлення, позначки й рубрики.

ЗАВДАННЯ

Поняття «громадянська освіта» має багато визначень. Ознайомся з деякими з них та обери те, яке тобі здається найвдалішим.

Громадянська освіта — навчання принципів і видів залученості громадян до суспільних і політичних процесів.

Громадянська освіта — спеціалізована, систематична підготовка людей до суспільного життя в умовах демократії.

Громадянська освіта — освіта, спрямована на формування громадянських компетентностей, активної громадянської позиції, здатності відповідально реалізовувати свої права й дотримуватися громадянських обов'язків, уміння налагоджувати партнерство та працювати задля утвердження демократії і верховенства права.

Громадянська освіта — навчання людей того, як жити в умовах сучасної держави; як дотримуватися її законів, але водночас не дозволяти владі порушувати їхні права; домагатися від держави здійснення їхніх правомірних потреб; як бути громадянами демократичного суспільства.

АФОРИЗМ

Руйнуємо тим, що осторонь стоїмо...
Руйнуємо своєю байдужістю!

Олесь Гончар (із роману «Собор»)

- Олесь (Олександр) Гончар — український письменник, громадський діяч

На початку кожного параграфа тобі коротко розкажуть, на що потрібно звернути увагу: **НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ**. А першим кроком буде **МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ**. Воно допоможе краще зорієнтуватися в темі уроку.

Працюючи з підручником, ти зустрічатимеш різні частини тексту, виділені певним кольором. Це твої помічники, які зроблять опанування матеріалу цікавішим і зрозумілішим. **ВИЗНАЧЕННЯ** — короткі й чіткі формулювання основних понять і термінів.

ЗАВДАННЯ — пропозиція виконати невелике завдання для кращого розуміння теми. **ЦІКАВО** розкаже багато незвичайного, що стосується теми параграфа. Частина **ПОМІРКУЙ** запропонує замислитися над певними питаннями. **АФОРИЗМ** покаже тобі цитати відомих людей. Ти зможеш опрацювати різні джерела в рубриці **ДОКУМЕНТ**. Насамкінець на тебе чекає **ПІДСУМОК**, у якому стисло буде викладено основний зміст параграфа. Для закріплення матеріалу тобі знадобиться **РЕФЛЕКСІЯ** — за її допомогою тобі буде простіше відповідати на **ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ**.

І це не все! До кожного параграфа розроблено **ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ**. Вони розміщені за вже знайомими тобі QR-кодами (і короткими покликаннями). А до деяких тем створено цікаві **ВІДЕОФІЛЬМИ**. Обов'язково переглянь їх, адже вони допоможуть краще зрозуміти матеріал і зроблять навчання ще захопливішим.

! Підсумок

Предмет «Громадянська освіта» допомагає зрозуміти принципи формування суспільства, функціонування держави, дає змогу визначити свою роль і можливості в державі та громаді, сприяє розвитку громадянського суспільства в Україні.

РЕФЛЕКСІЯ

Обговоріть у парах, на які сфери твого життя впливає громадянська освіта.

? Запитання і завдання

1. Чому не існує одного визначення поняття «громадянської освіти», чому їх багато?
2. Як може змінитися твоє життя, якщо всі раптом забудуть про правила, повагу й обов'язки?
3. Чи можеш ти змінити щось у своєму класі, школі, селі або місті? А якщо так, то із чого почати?

Розділ 1

Я — ОСОБИСТІСТЬ

§2

Особистість

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розрізняти поняття «індивід», «особа», «особистість»;
- розуміти, як формується особистість;
- визначати фізичну, соціальну та духовну частини особистості;
- знайти своє місце у світі та почати будувати свій стиль життя.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Чи відчуваєш ти себе особистістю? Що робить тебе тим або тією, хто ти є?

1 Формування особистості

Кожна людина народжується індивідом — представником людського роду. Із часом вона зростає, вчиться, набуває досвіду. Так формується **особистість** — унікальна, свідомо людина з власними поглядами, цінностями й відповідальністю. Це людина, яка розуміє, хто вона є, прагне розвитку, здатна співпереживати та впливати на себе й інших.

◆ Співвідношення змісту понять «людина», «індивід», «індивідуальність», «особистість»

ВИЗНАЧЕННЯ

Особистість — людина, соціальна істота, активний діяч суспільного розвитку, носій певних неповторних якостей.

◆ Особистості як частина спільноти

Особистість не копіює інших, а шукає себе. Вона формується під впливом багатьох чинників — сім'ї, друзів, школи, культури, а також через власний вибір. Ми себе формуємо самі. І це неможливо без подолання викликів. Саме труднощі навчають нас наполегливості, витривалості та впевненості в собі. Коли людина стикається з перешкодами та знаходить сили їх подолати — вона зростає внутрішньо. Виклики допомагають краще зрозуміти себе, свої можливості й цінності. Долаючи труднощі, особистість загартовується та стає сильнішою.

Людиною стають не лише тому, що народилися, а й тому, як ростуть, який вибір роблять, що створюють.

ЗАВДАННЯ

Прочитай різні визначення поняття «особистість». Обери з них те, яке тобі здається найточнішим.

Особистість — стійка система соціально важливих рис, що характеризують особу як члена спільноти або суспільства.

Особистість — конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки тощо.

Особистість — соціальний індивід.

Особистість — індивідуальна форма буття людської сутності.

◆ Чинники формування особистості

? Чи пов'язані між собою чинники формування особистості? Який з них найбільше впливає на тебе?

Отже, розвиток особистості — це постійний шлях: у навчанні, творчості, спілкуванні, діях. Особистість — здатність бути чесним або чесною із собою, приймати себе й інших людей, шукати сенс і діяти з повагою до життя. Важливо не тільки мати свою думку, а й уміти обґрунтувати її.

◆ Ознаки особистості

? Особистість має свої ознаки. Ознайомся з ними та додай свою ознаку.

- ◆ Українські захисники та захисниці

ЦІКАВО

Держава Україна впливає на формування особистості через освіту, закони, культуру та цінності. У школі діти вивчають українську мову, історію, права людини — це формує їхню національну свідомість. Через уроки громадянської освіти учні та учениці вчаться поважати інших, розуміти демократію, бути відповідальними. Українське суспільство підтримує волонтерство, ініціативи молоді, що розвиває активність і лідерські якості. Держава захищає права дитини, забезпечує рівний доступ до освіти й медіа. Культура — музика, фільми, книги — допомагає формувати смак, патріотизм і повагу до своєї історії. Молодь бачить приклади героїзму та гідності українських захисників і захисниць — і це формує стійкість і прагнення свободи.

2 Частини особистості

Особистість кожної людини складається з кількох важливих частин. Перша — фізична. Це наше тіло, здоров'я, сила, витривалість. Ми народжуємося з певними фізичними особливостями, але можемо їх розвивати: займатися спортом, дбати про харчування, сон, режим дня. Фізичний стан впливає на настрій, працездатність, самопочуття. Якщо людина постійно недосипає або погано харчується, їй важко бути активною. Тому турбота про фізичне здоров'я — це основа розвитку особистості.

Друга частина — соціальна. Людина не існує окремо від інших. Ми живемо в суспільстві, вчимося, працюємо, спілкуємося. Соціальна частина особистості — це наші вміння взаємодіяти з іншими: дружити, працювати в команді, розуміти емоції, допомагати. Вона охоплює наші ролі: дитини, друга або подруги, учня або

◆ Частини особистості

? Яка частина найбільше впливає на розвиток особистості?

Відеофільм
rnk.com.ua/113923

учениці, громадянина або громадянки. Ми дотримуємося правил, поважаємо інших, беремо участь у житті громади. Соціально розвинена особистість не тільки знає свої права, але й уміє бути відповідальною.

Третя частина — духовна, найглибший рівень нашого «я». Духовність — це наші цінності, мрії, віра в добро, чесність, повага до життя. Людина з розвинутою духовністю розмірковує над тим, що правильно, а що — ні. Вона прагне бути кращою не для похвали, а заради себе. Духовна особистість читає, слухає музику, замислюється над вчинками, шукає сенс у житті. Це внутрішній світ людини, її моральний дороговказ.

Усі три частини особистості взаємопов'язані. Якщо людина духовно зростає, їй легше будувати добрі стосунки. Якщо вона має підтримку друзів, то й ментальне здоров'я буде міцнішим. Фізична сила без духовності — це просто енергія. Духовність без соціальної активності — це лише мрії. А соціальність без турботи про себе швидко виснажує.

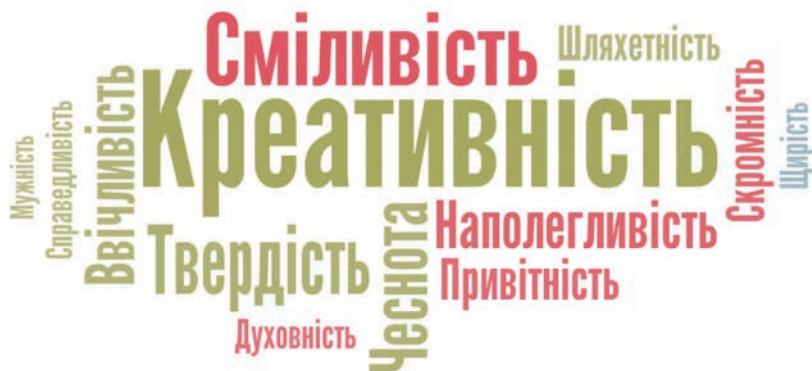
Бути особистістю означає розвивати всі три частини гармонійно. Це пізнавати себе, поважати інших і робити світ кращим. І що більше ми працюємо над собою, то повніше розкриваємо свою особистість.

◆ Олена Пчілка — відома громадська діячка, письменниця

? Олена Пчілка вподобала народний стиль вбрання. У XIX ст. це дивувало. Як це підкреслювало її особистість?

ЗАВДАННЯ

Риси особистості відображають характерні для людини моделі думок, почуттів і поведінки. Ознайомся з деякими рисами особистості у «хмаринці слів» та знайди ті, які притаманні тобі.

3 Ти — особистість

Сьогодні ти — не просто учень або учениця, ти — особистість. Можливо, ти ще не думаєш про це щодня, але саме зараз, у підлітковому віці, формується твоє «я». Те, ким ти є і ким хочеш стати. Особистість починається з уміння запам'ятовувати факти, правила, події. Проте лише пам'ятати замало. Треба розуміти, чому це важливо, як це працює, як це стосується тебе. Наприклад, ти можеш знати, що плагіат, тобто привласнення чужого авторства, — це погано. А як тільки усвідомиш, що це втрата власного голосу — почнеш створювати щось своє.

Поступово ти переходиш до рівня застосування. Наприклад, ти використовуєш знання з історії, щоб висловити думку в розмові; або знання з біології, щоб краще дбати про здоров'я. Ти можеш вибирати, що публікувати в соцмережах, як виглядати, що слухати, з ким товаришувати. Кожен із цих виборів — частина тебе.

Наступний крок — аналіз. Ти починаєш помічати, хто ти серед інших. Чому ти не з усіма погоджуєшся? Що тебе дратує або надихає? Які жарти тебе смішать, а які — ображають? Ти навчаєшся не просто споживати інформацію, а розрізняти, що для тебе має цінність.

◆ Українська сім'я

? Ти — українець або українка. Які риси особистості це підкреслюють?

На рівні оцінювання ти вже можеш запитати себе: чи це відповідає моїм цінностям? Наприклад, чи варто відповідати грубістю на грубість? Саме на цьому рівні формується твоя моральна позиція, твої «так» і «ні».

А найвищий рівень — творення. Це коли ти самостійно створюєш контент, займаєшся волонтерством, організовуєш подію, пишеш пісню або сценарій, знімаєш відео, допомагаєш комусь, придумуєш щось нове. Особистість — не тільки про знання, а про дії, які щось змінюють.

Коли ти вчишся співпрацювати в проектах, розв'язувати конфлікти, приймати інших — ти розвиваєш свою соціальну сторону. Коли не боїшся визнати помилку, пережити провал — зміцнюєш характер. Коли шукаєш сенс у тому, що робиш, — зростаєш духовно.

Ти є особистістю не тоді, коли все ідеально. А тоді, коли шукаєш, пробуєш, помиляєшся та продовжуєш. Коли не зраджуєш себе заради схвалення. Коли вмієш підтримати іншу людину, сказати «ні» з повагою і «так» — з вірою в себе.

ЦІКАВО

TikTok — застосунок для створення й поширення коротких відео та проведення онлайн-трансляцій. Кількість користувачів програми, які живуть у 170 країнах, сягнула понад 1,5 млрд осіб. Аудиторія українського ТікТокУ налічує 12—15 млн осіб.

? Як ти вважаєш, чи не розчиняється людина в цій мережі, чи не зникає її особистість?

- ◆ Оксана Мастерс — чемпіонка Паралімпійських ігор із кількох видів спорту. Вона народилася із серйозними проблемами зі здоров'ям, і в дитинстві їй ампутували обидві ноги. Життєва історія спортсменки — приклад надлюдської сили волі та віри в себе

? Поміркуй, як подолання викликів допомогло сформувати особистість паралімпійської чемпіонки.

Особистість — це не про зовнішній вигляд, а про внутрішню силу. Ми можемо бути тихими або гучними, рішучими або мрійливими, артистичними або технічними. Суспільство створює простір, у якому особистість може рости, вчитися та бути собою. Коли ти знаєш, що твоя країна тебе цінує — ти відчуваєш себе важливою частиною суспільства. І в кожному із цих варіантів є місце для нас справжніх.

Пам'ятай: світ не чекає, коли ти досягнеш уявного ідеалу. Світ уже чекає на тебе — такого або таку, як ти є. І щодня ти робиш вибір: залишитися просто користувачем чи взяти участь у творенні дійсності.

- ◆ Олексій Середа — наймолодший чемпіон Європи зі стрибків у воду (титул здобув у 13 років). Його шлях — щоденні тренування, психологічна стійкість і концентрація. Це сформована особистість із сильною фізичною та духовною частинами

? Як ти вважаєш, що допомогло хлопцю проявити себе?

Підсумок

Формування особистості — це шлях розвитку кожної людини. Кожен з нас має фізичні, соціальні та духовні особливості, які варто розвивати гармонійно, щоб стати сильною, розумною та відповідальною особистістю.

РЕФЛЕКСІЯ

Як ти вважаєш, у чому тобі вже вдалося стати особистістю? Що тобі ще варто зробити, щоб розвинути свої вміння?

Запитання і завдання

1. Які частини особистості ти знаєш?
2. Як ти вважаєш, чи всі люди мають духовність?
3. Як ти розумієш вислів «стати сильнішим або сильнішою завдяки викликам»?
4. Які чинники впливають на твоє формування як особистості?
5. Обери одну свою сильну сторону та поясни, як вона допомагає тобі бути собою.
6. Придумай хештег, що найкраще описує твій шлях як особистості. Напиши до нього коротке пояснення (три-чотири речення).
7. Напиши діалог між своїм теперішнім і майбутнім «я», у якому ви обговорюєте свій розвиток як особистості.
8. Склади перелік із п'яти пунктів, як бути людиною із сильною духовною частиною в сучасному світі.
9. Проведи коротке інтерв'ю з другом або подругою: розпитай, як він або вона розуміє поняття «особистість» і які якості вважає найважливішими.
10. Створи допис для соцмережі за темою «Чому важливо бути собою, а не копією інших?». Використай власні приклади.

Тестові завдання
mnk.com.ua/111761

§3

Я — українець або українка

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розрізняти поняття «народність», «народ», «нація» та наводити приклади;
- усвідомлювати значення української діаспори для національної єдності;
- пояснювати, чому важливо знати й підтримувати свою культуру.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Чи можна почуватися частиною українського народу, живучи за кордоном або маючи інше етнічне коріння?

1 Народність, народ, нація

Ти вже багато знаєш про себе як людину, свою родину, громаду. Настав час дізнатися більше про себе як частину великої спільноти. Адже кожна людина належить до певної народності, народу або нації. Ці поняття схожі, але мають важливі відмінності.

Народність — спільнота людей, які мають однакове походження, мову, релігію, культуру, але ще не мають держави або політичної єдності. Наприклад, багато народностей живуть у межах однієї країни. Вони можуть зберігати свої звичаї та мову, навіть якщо не мають політичної влади.

Народ — поняття ширше. Це історична спільнота людей, об'єднана однією територією, мовою, культурою, традиціями. Народ часто має багатовікову історію та пам'ять про спільні події. Саме народ творить свою культуру, зберігає її та передає з покоління в покоління.

Нація — найвищий рівень розвитку народу. Це стійка спільнота людей, яка має не тільки одну мову, культуру та територію, але й спільні інтереси і прагнення самовизначення. Нація може створити власну державу.

ВИЗНАЧЕННЯ

Народність — спільнота людей, які мають однакове походження, мову, релігію, культуру, але ще не мають держави або політичної єдності.

Народ — спільнота громадян однієї країни та єдине джерело влади в державі.

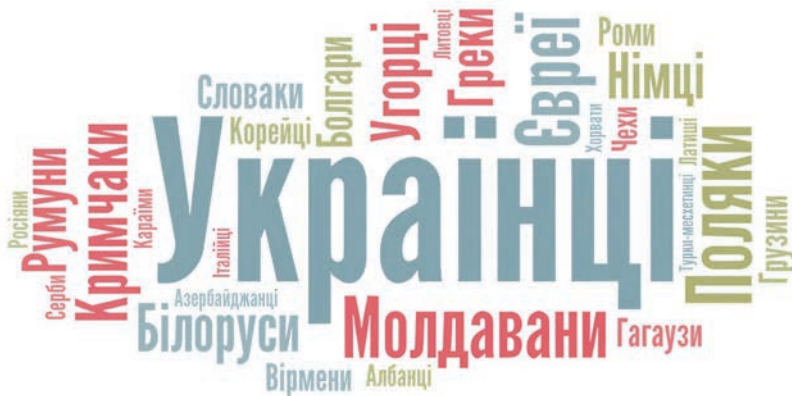
Нація — спільнота людей, об'єднаних політичними інтересами, громадянством, правами та обов'язками незалежно від їхнього етнічного походження.

Корінний народ — народ, який виник і живе на певних теренах.

Українці — це нація. У нас є спільна мова, культура, традиції, національні символи. Ми маємо свою державу — Україну. У складі нації можуть жити представники різних національностей, але їх об'єднує громадянська єдність. Наприклад, євреї, угорці, греки, болгари — це національні меншини в Україні. Вони разом із **корінними народами** — українцями, кримськими татарами, кримчаками, караїмами — утворюють народ України. Людина може відчувати себе частиною української нації, навіть якщо її рідна мова інша або вона має інше етнічне коріння.

ЗАВДАННЯ

Відшукай себе у «хмаринці слів». Якщо немає варіанта, який тобі підходить, додай свій.

ПОМІРКУЙ

На формування українського народу вплинули численні племена й народи, які жили на теренах нашої держави: киммерійці, таври, скіфи, сармати, готи, гуни, авари, половці, кипчаки, печеніги та інші.

? Як ти вважаєш, які сліди залишили ці племена й народи?

◆ Одяг та озброєння скіфів.
Сучасна реконструкція

Ключовими ознаками нації є спільна історична пам'ять, мова, символіка (прапор, герб, гімн), традиції, територія та почуття єдності. Українська нація формувалася протягом багатьох століть — від Русі до сучасної незалежної держави. Наша нація продовжує розвиватися. Ми вивчаємо своє коріння, поважаємо інші культури, але водночас відстоюємо власну ідентичність.

АФОРИЗМ

Україна починається з тебе.

В'ячеслав Чорновіл

? Як ти розумієш ці слова?

- В'ячеслав Чорновіл — український політик, громадський діяч, публіцист, літературний критик, діяч руху опору проти зросійщення та національної дискримінації українського народу, політичний в'язень СРСР

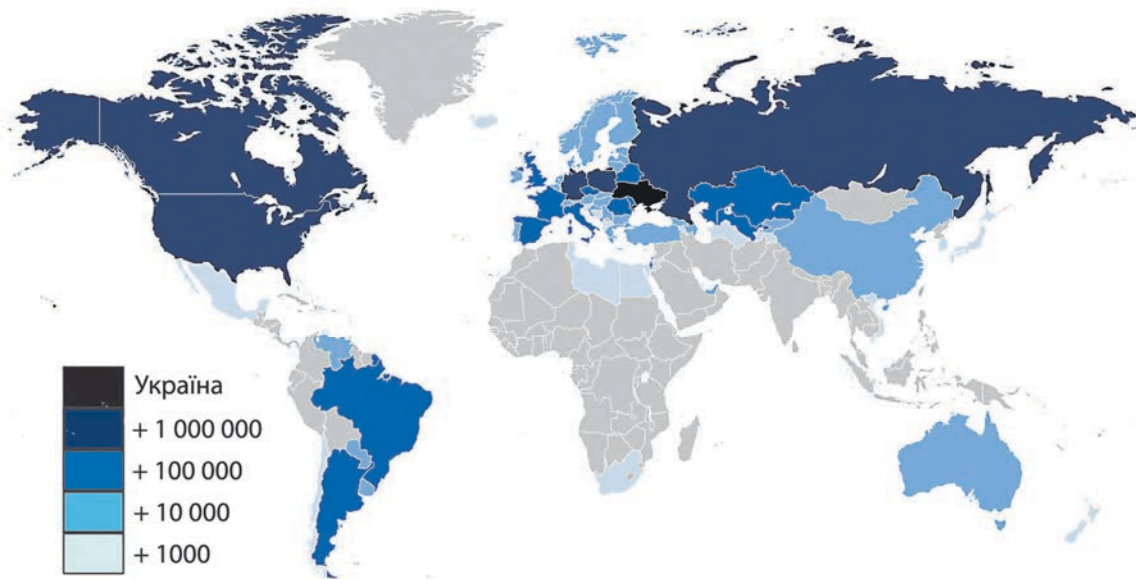

2 Українська діаспора

Українці — це не лише люди, які перебувають в Україні. Мільйони українців живуть у **діаспорі** та зберігають свою мову, звичаї, **культуру**. Вони є частиною нашого народу, святкують українські свята, говорять українською мовою.

Українська діаспора виникла з різних причин. Частина українців шукала кращого життя. Це почалося ще в XIX ст. — тоді багато українців виїхали до Америки. Сучасна хвиля **еміграції** — наслідок російсько-української війни.

Найбільша українська діаспора живе в Канаді. Там мешкає понад 1,3 млн людей українського походження, працюють українські школи, церкви, музеї, танцювальні колективи. Другою за кількістю є українська громада в США — понад 900 тис. осіб. Українців багато також у Польщі, Італії, Німеччині, Португалії, Чехії, Іспанії, Аргентині, Бразилії. Значно менші українські громади є в Австралії, Південній Кореї та Казахстані.

◆ Українська діаспора

? Поясни, чому українці розселилися світом.

ВИЗНАЧЕННЯ

Українська діаспора — спільнота українців, які постійно або тимчасово проживають за межами України, але зберігають національну ідентичність.

Культура — сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії.

Українська культура — сукупність духовних і матеріальних цінностей, створених українським народом протягом його історії.

Еміграція — переселення зі своєї батьківщини в іншу країну.

Українська діаспора відіграє важливу роль у житті нашої країни. Вона підтримує культуру, розповідає світу про Україну, організує благодійні заходи. Завдяки нашій діаспорі за кордоном дізнаються про українську мову, літературу, традиції. Так українська ідентичність зберігається навіть за тисячі кілометрів від рідної домівки. Незважаючи на різні обставини, які змусили людей виїхати, українці за кордоном зберігають зв'язок з Україною. Де б не жили українці, вони залишаються частиною нашого народу.

3 Українська культура

Українська культура — частина нашої ідентичності, те, що об'єднує нас у спільноту громадян України. Вона допомагає зрозуміти, хто ти є та що означає бути українцем або українкою. Культура — це й цінності, на яких побудоване суспільство: повага, гідність, свобода, взаємодопомога. Вона формувалася протягом століть і стала основою для виховання активної громадянської позиції.

- ◆ Квітка Цісик — американська співачка українського походження, виконавиця українських народних і популярних пісень

- ? Як співачка поширювала українську культуру?

◆ Сусана Джамаладінова (псевдонім Джамала) — українська співачка й авторка пісень, Народна артистка України, переможниця пісенного конкурсу «Євробачення-2016»

? Поясни, як Джамала поширює українську культуру.

Так, Тарас Шевченко своєю творчістю виховував у людях почуття гідності й відповідальності за долю народу. Леся Українка говорила про боротьбу, свободу думки й рівність. Іван Франко закликав міркувати й діяти.

Проте культурна спадщина — це не лише минуле. У сучасній Україні культура стала частиною громадянського спротиву: пісні, картини, книжки — теж форми громадянської активності. Наприклад, співачка Джамала своєю творчістю представляє Україну у світі й висвітлює важливі теми про права народів.

Кожна область України має свою культурну особливість: гуцульські традиції на заході, козацький спадок на сході, кримськотатарські звичаї на півдні. Різноманіття української культури показує, наскільки важливо зберігати й поважати спадщину кожного народу. Із цією метою у ХХ ст. було укладено Пакт Реріха — міжнародну угоду, що закликає захищати культурні цінності навіть під час війни. Через літературу, музику, кіно, фольклор ти вчишся мислити, співчувати, розуміти та брати на себе відповідальність, поважати свободу інших і будувати державу на основі спільних цінностей. Адже справжній громадянин або громадянка — це людина, яка не лише знає про свою культуру, а й підтримує та поширює її.

Українська культура неповторна, як і культури інших народів. На її формування впливають історичні події та географічне положення. Вона увібрала в себе буремність століть, волелюбство, чуйність і готовність прийти на допомогу, звичаї та традиції націй

ЦІКАВО

«Знамено миру» — символ Пакту Реріха, першого в історії міжнародного договору «Пакт з охорони історичних пам'яток і культурних цінностей під час збройних конфліктів» (1935 р.).

? Як ти вважаєш, чому було обрано саме такий символ?

◆ Центральний елемент «Знамена миру»

і народів, які живуть на українській землі. А твори української культури впливають на весь світ. Згадай пісню «Щедрик» Миколи Леонтовича, яку співають і слухають у всьому світі. А картина Казимира Малевича «Чорний квадрат» бентежить розум уже понад 100 років.

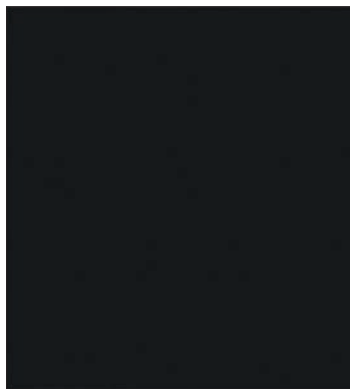
Уяви собі культуру як українську вишиванку, де кожен колір і візерунок — окрема й неповторна культура, а разом — єдиний витвір мистецтва.

ЦІКАВО

Казимир Малевич — український художник, засновник нових напрямів у мистецтві. Одна з його найвідоміших картин — «Чорний квадрат» — виконана в стилі супрематизму.

◆ Чорний квадрат. Художник Казимир Малевич. 1915 р.

? Що ти бачиш у цій картині?

ЦІКАВО

У 2005 р. у світі прийняли документ, що визначив культурне розмаїття спадщиною всього людства, яку необхідно цінувати й зберігати.

? За додатковими джерелами ознайомся із цим документом. Що тебе найбільше вразило в ньому?

ЦІКАВО

ЮНЕСКО — міжнародна організація, спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй (ООН), яка за співпраці держав у галузі освіти, науки й культури сприяє ліквідації неписьменності, розвитку національної культури, охороні пам'яток культури тощо.

◆ Логотип ЮНЕСКО

? Чому світова спільнота створила ЮНЕСКО?

! Підсумок

Кожна людина є частиною народу, нації або народності. Українська нація — це не лише спільна територія чи мова, але й спільна історія, культура, символи та громадянська єдність. Навіть за кордоном мільйони українців зберігають свою ідентичність, і це зміцнює нашу державу. Культура — живий прояв нації. Саме через культуру ми можемо зберегти цінності й передати їх наступним поколінням.

РЕФЛЕКСІЯ

Як ти можеш підтримувати українську культуру в повсякденному житті?

? Запитання і завдання

1. Поясни різницю між поняттями «народність», «народ» і «нація».
2. Які риси характерні для нації?
3. Чому українська діаспора є важливою для нашої держави?
4. Наведи приклад українців за кордоном, які зберігають свою культуру.
5. Як культура допомагає формувати національну ідентичність?
6. У яких країнах існують великі українські громади?
7. Які культурні діячі та діячки України вплинули на нашу національну свідомість?
8. Назви приклади проявів культури в сучасному житті.
9. Створи схематичне зображення нації як вишиванки. Які «кольори» (цінності, символи, діячі) в ній є?
10. Що означає бути українцем або українкою?

Тестові завдання
rnk.com.ua/111762

§ 4

Захист прав людини

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розуміти, що таке стандарти прав людини;
- називати гарантії прав і свобод людини;
- розрізняти механізми захисту прав людини;
- визначати правозахисну діяльність.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Чи потрібно захищати права і свободи людини?

1 Стандарти та гарантії прав людини

Визнання прав і свобод людини важливе, але це не матиме сенсу, якщо люди не зможуть їх захищати. На жаль, права людей іноді порушують. Це може траплятися в будь-якій країні. Тому важливо мати правила й процедури, які допомагають захищати права і свободи людей.

У світі працює певна система захисту прав і свобод людини. Для того щоб зрозуміти їх, необхідно розібратися з питанням, що і як потрібно захищати.

Питання прав людини стали важливими не лише всередині окремих країн, а й для всього світу. Тому було створено **міжнародні стандарти прав людини**. Разом із цими правилами з'явилися спеціальні механізми, які допомагають захищати права людей у різних країнах. Вони встановлюють, як треба ставитися до людей і які обмеження прав є допустимими.

ВИЗНАЧЕННЯ

Міжнародні стандарти прав людини — загальні правила, які визначають, які права і свободи має кожна людина, а також обов'язки держав щодо їх забезпечення та захисту.

ЦІКАВО

Загальна декларація прав людини — перший міжнародний офіційний документ про права і свободи людини.

- ? За додатковими джерелами ознайомся з Преамбулою до Загальної декларації прав людини. Визнач, на що спиралася міжнародна спільнота, приймаючи цей документ.

ЦІКАВО

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права — пакт ООН, в основу якого було покладено Загальну декларацію прав людини. Він є обов'язковим для держав, які його підписали.

- ? Для чого держави підписали цей документ?

Міжнародні стандарти мають загальні характеристики:

- універсальність (стосуються всіх людей);
- невід'ємність (ніхто не може відібрати права в людини);
- неподільність (усі права людини є однаково важливими та взаємопов'язаними);
- державні зобов'язання (держава гарантує, захищає та забезпечує реалізацію прав людини);
- обмеженість (права людини можуть бути обмежені, але в певному обсязі та на певний час).

Основою системи міжнародних стандартів у сфері прав і свобод людини та їхнього захисту є Міжнародний білль про права людини. Він складається з трьох основних документів: Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські й політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права. Разом ці документи є основою міжнародного захисту прав людини.

Важливим способом захисту прав людини є **гарантії прав і свобод**, які допомагають їх зберігати та захищати. Вони містять різні способи й механізми, щоб права кожної людини були дотримані. Гарантії прав і свобод створюють умови, щоб люди могли користуватися своїми правами.

ВИЗНАЧЕННЯ

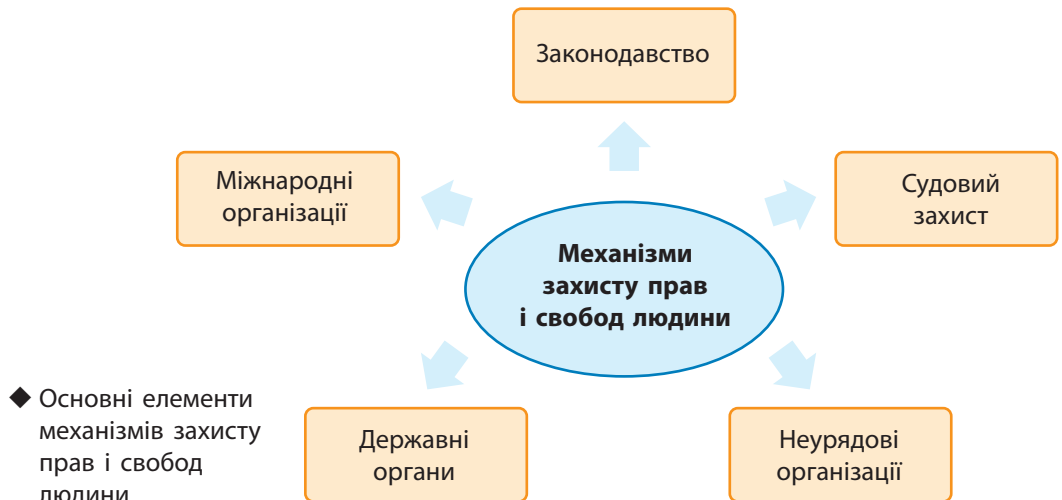
Гарантії прав і свобод людини — дії та правила, що записані в законах і допомагають захищати права людей.

2 Механізми захисту прав і свобод людини

Одним із найважливіших кроків у розвитку прав і свобод людини стало створення механізмів їхнього захисту на всіх рівнях — від місцевого до міжнародного. Проте що таке **механізми захисту прав і свобод людини**? Єдиного визначення не існує. У загальному розумінні це законодавчі, судові та адміністративні процедури, а також міжнародні угоди. Вони мають різні рівні: світові, загальні, регіональні (континентальні), національні механізми захисту прав і свобод людини.

ВИЗНАЧЕННЯ

Механізми захисту прав і свобод людини — система державних органів і міжнародних організацій, які забезпечують реалізацію та захист прав і свобод людини.

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Документи	Організації
Світові (загальні)	
Міжнародний білль про права людини	Комітет з прав людини ООН, Рада ООН з прав людини, Комісія зі становища жінок, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Женевський центр з розвитку прав людини та глобального діалогу тощо
Регіональні (континентальні)	
Європа	
Європейська конвенція про захист прав людини й основоположних свобод, Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЕ), Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасників НБСЕ та інші	Європейський суд з прав людини, Комісар Ради Європи з прав людини
Америка	
Американська декларація прав та обов'язків людини	Міжамериканська комісія з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини
Африка	
Африканська хартія прав людини й народів	Африканська комісія з прав людини й народів
Національні	
Україна	
Конституція України, закони та інші нормативно-правові документи	Президент України, Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Кабінет Міністрів України, суди тощо

ЦІКАВО

Європейський суд з прав людини — міжнародний судовий орган, дія якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що підписали Європейську конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод.

? Для чого був створений Європейський суд з прав людини?

◆ Зала засідань Європейського суду з прав людини

Для захисту своїх прав і свобод люди мають можливість звертатися до будь-яких організацій на різних рівнях. Проте перш ніж звернутися до міжнародного суду, потрібно спочатку пройти всі рівні національного судочинства.

ЦІКАВО

Верховний комісар ООН з прав людини — головна посадова особа ООН, що керує діяльністю ООН у сфері прав людини.

? Чому в ООН запроваджена така посада?

ЦІКАВО

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини — посадова особа, яка здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини й громадянина в Україні. Термін обіймання цієї посади становить п'ять років.

? За додатковими джерелами дізнайся, хто зараз обіймає посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Стисло опиши діяльність цієї особи.

3 Правозахисники й правозахисниці

Хто такі **правозахисники й правозахисниці**? Здається, відповідь проста: це люди, які захищають права людини. Проте подивимося глибше. Згадки про правозахисників є в законодавстві близько 40 країн. На сьогодні немає жодного міжнародного документа, який однозначно встановив би, хто такий правозахисник. Відсутні й будь-які конкретні вимоги для нього. Загальні принципи правозахисної діяльності запропонувало Управління Верховного комісара ООН з прав людини.

- Визнання універсальності прав людини: неможливо захищати права і свободи одних людей і водночас порушувати права інших.
- Можливість для правозахисників помилятися в юридичних питаннях захисту прав. Люди, які займаються правозахисною діяльністю, не обов'язково є юристами. Головне — це захист прав і свобод людини.
- Мирний характер дій правозахисників: вони мають діяти без насильства, без застосування сили для захисту прав людини.

Правозахисниками можуть бути всі, хто захищає права людини, незалежно від професії. Вони працюють в організаціях або самостійно. Правозахисниками стають юристи, журналісти, громадські діячі або просто люди, які хочуть допомагати.

ВИЗНАЧЕННЯ

Правозахисники й правозахисниці — особи, які захищають права людини всіма мирними засобами.

ПОМІРКУЙ

Спеціальний доповідач ООН про становище правозахисників написав у 2016 р.: «Деякі правозахисники повністю присвячують свій час правозахисній діяльності, а інші стають ними випадково, борючись із несправедливістю або відстоюючи свої права».

? Як ти розумієш ці слова?

ПОМІРКУЙ

Спеціальна доповідка ООН з питань правозахисників Мері Лоулор зазначала: «У всьому світі позитивні досягнення правозахисників занадто часто залишаються невизнаними. Через 25 років після того, як держави ухвалили Декларацію про підтримку і захист роботи правозахисників, їхні успіхи ігнорують».

? Про що говорить ця заява? Чому важливо визнавати досягнення правозахисників?

Право бути правозахисниками дає змогу людям відстоювати права інших без перешкод, під охороною міжнародних стандартів і національного законодавства. Вони мають обирати різні мирні способи: проводити акції, використовувати соцмережі, створювати організації або працювати через суд. Деякі правозахисники співпрацюють з міжнародними організаціями, як-от ООН.

Правозахисний рух в Україні має тривалу історію. Він виник у 60-ті рр. XX ст. в СРСР. І в наші дні правозахисники в Україні та всьому світі сприяють миру та демократії.

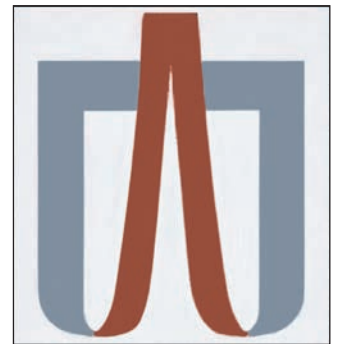

◆ Медаль, якою нагороджують лауреатів Нобелівської премії

ЦІКАВО

Українська Гельсінська спілка з прав людини — найбільша асоціація правозахисних організацій України. Спілка об'єднує 26 правозахисних недержавних організацій. Метою її діяльності є захист прав людини.

? Як ти вважаєш, чи потрібна така організація нашій державі? Які проблеми вона може допомогти розв'язати?

◆ Логотип Української Гельсінської спілки з прав людини

ЦІКАВО

Нобелівську премію надають щороку за важливі наукові відкриття, винаходи або великий внесок у культуру, розвиток суспільства. Є премії із фізики, хімії, медицини, літератури, а також за особливі досягнення перед людством у справі миру (Нобелівська премія миру). У 2022 р. Нобелівську премію миру здобули три громадські організації, серед них український Центр громадянських свобод.

? Як ти вважаєш, чому Нобелівську премію миру здобули правозахисні організації?

ЛАУРЕАТИ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ МИРУ

◆ Аун Сан Су Чжі — політична діячка М'янми (Бірма), дипломатка («За ненасильницьку боротьбу за демократію та права людини»). 1991 р.

◆ Джордж Маршалл — американський політичний і військовий діяч («Як ініціатор “плану Маршалла” з післявоєнного відновлення економіки Європи»). 1953 р.

АФОРИЗМ

Я глибоко захоплююся мужністю і жертвністю правозахисників. Ці люди та організації є нашими очима, вухами і совістю.

Антоніу Гутерріш

? Як ти розумієш цей вислів?

- Антоніу Гутерріш — Генеральний секретар ООН

Підсумок

Для захисту прав і свобод людини потрібні спеціальні правила та організації. Міжнародні стандарти визначають, які права і свободи мають усі люди, а гарантії та механізми захисту забезпечують їх виконання. Захищати права може будь-яка людина, що діє мирно та прагне справедливості. Цих людей називають правозахисниками. Вони допомагають відстоювати права людей у своїх державах та у світі.

РЕФЛЕКСІЯ

Чи можеш ти бути правозахисником або правозахисницею?

Запитання і завдання

1. Чому важливо не тільки визнавати права людини, але й забезпечувати їхній захист?
2. Для чого потрібні міжнародні стандарти прав людини?
3. Які головні характеристики мають міжнародні стандарти прав людини?
4. Що таке гарантії прав і свобод людини?
5. Як гарантії прав і свобод допомагають реалізувати права людини на практиці?
6. Що таке механізми захисту прав людини?
7. На яких рівнях діють механізми захисту прав і свобод людини?
8. Наведи приклади міжнародних організацій, які захищають права людини.
9. Чи погоджуєшся ти з принципами діяльності правозахисників, які визначило Управління Верховного комісара ООН з прав людини?
10. Чи змінився б світ, якби не було правозахисників?

Тестові завдання
mnk.com.ua/111763

§5

Практичне заняття Твої права та обов'язки

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розпізнавати свої права, у тому числі як учня або учениці;
- розуміти свої обов'язки як учня або учениці;
- знаходити інформацію про свої права та обов'язки.

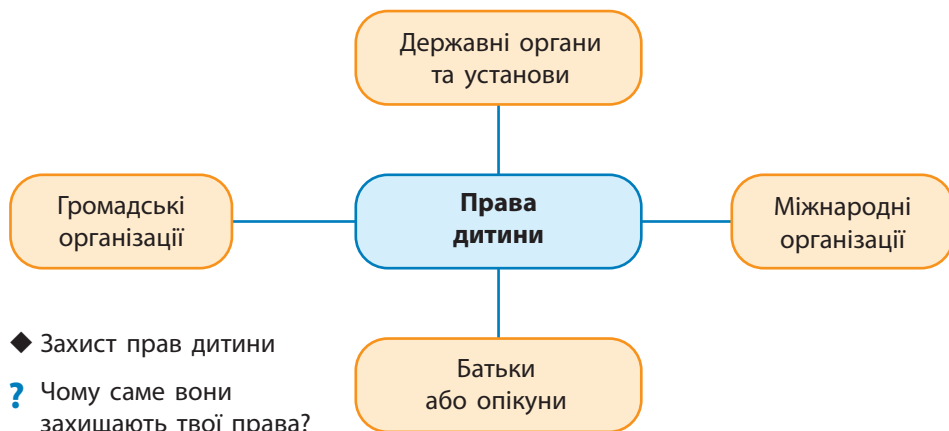
МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Чи потрібно захищати права і свободи людини?

Ти живеш у демократичній державі. Будь-який житель або жителька України, крім прав і свобод людини, має права та обов'язки залежно від своєї соціальної ролі. Зараз ти дитина, і твої права захищають батьки або опікуни, державні органи й установи, міжнародні структури та громадські організації.

Ти маєш різні соціальні ролі. У школі ти учень або учениця, вдома — син або дочка, а в кінотеатрі — глядач або глядачка. І кожна із соціальних ролей має свої права та обов'язки. Їх треба знати, щоб розуміти, коли права порушують. Адже іноді порушення прав можна сплутати зі звичайним обов'язком.

Поговоримо про одну з основних твоїх соціальних ролей — освітню. Ти учень або учениця, тому багато часу проводиш за навчанням. І відповідно до цієї соціальної ролі ти маєш певні права й обов'язки. Де ти можеш про них дізнатися? Основні права учнівства прописані в Законі України «Про освіту». Проте крім прав, визначених державою, у тебе можуть бути додаткові права, які стосуються тільки твого закладу освіти. Тому всі твої права прописані в статуті закладу освіти, де ти навчаєшся. Зазвичай його можна знайти на сайті закладу.

МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Міжнародне законодавство у сфері прав дитини	Міжнародні організації, які піклуються про права дитини
• Декларація про права дитини • Конвенція ООН про права дитини • Європейське законодавство з прав дитини	• Комітет ООН з прав дитини • Дитячий фонд ЮНІСЕФ • Міжнародні громадські організації

ДОКУМЕНТ

Із Закону України «Про освіту»

- Здобувачі освіти мають право на:
 - навчання впродовж життя та академічну мобільність;
 - індивідуальну освітню траєкторію, що реалізується, зокрема, через вільний вибір видів, форм і темпу здобуття освіти, закладів освіти і запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін та рівня їхньої складності, методів і засобів навчання;
 - якісні освітні послуги;
 - справедливе та об'єктивне оцінювання результатів навчання;
 - свободу творчої, спортивної, оздоровчої, культурної, просвітницької, наукової і науково-технічної діяльності тощо;
 - безпечні та нешкідливі умови навчання, утримання і праці;
 - повагу людської гідності;

- захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти;
- проходження відповідної програми для осіб, які вчинили насильство або жорстоке поводження з дитиною, стали свідком або постраждали від насильства або жорстокого поводження;
- користування бібліотекою, навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою інфраструктурою закладу освіти та послугами його структурних підрозділів у порядку, встановленому закладом освіти відповідно до спеціальних законів;
- особисту або через своїх законних представників участь у громадському самоврядуванні та управлінні закладом освіти;
- інші необхідні умови для здобуття освіти, у тому числі для осіб з особливими освітніми потребами та із соціально незахищених верств населення.

- ?** 1. Про які права ти тепер знаєш?
2. Порівняй права здобувачів освіти із Закону України «Про освіту» та права учнівства, прописані в статуті твого закладу. Чи є розбіжності?
3. Що ти пропонуєш додати до переліку прав, які прописані в статуті твого закладу? Обговори це в класі.

ДОКУМЕНТ

Із Закону України «Про освіту»

3. Здобувачі освіти зобов'язані:
- виконувати вимоги освітньої програми та досягти результатів навчання;
 - поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників освітнього процесу, дотримуватися етичних норм;
 - відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я оточуючих, довкілля;
 - дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти;
 - повідомляти керівництво закладу освіти про факти насильства або жорстокого поводження з дітьми, а також стосовно інших учасників освітнього процесу.

- ?** Чому в тексті Закону прописані не тільки права, але й обов'язки?

◆ Школа №91 у Львові

ДОКУМЕНТ

Зі статуту закладу загальної середньої освіти, розміщеного на сайті «Освіта Львівщини»

Здобувачі освіти зобов'язані:

- поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників освітнього процесу, дотримуватися етичних норм;
- виконувати вимоги освітньої програми та досягати результатів навчання;
- дотримуватися вимог статуту, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти;
- відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я оточуючих, довкілля;
- ощадливо ставитися до державного, громадського та особистого майна;
- носити одяг установленної форми, якщо це передбачено рішенням вищого органу управління закладу освіти;
- повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних працівників та інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком яких вони були особисто або про які отримали достовірну інформацію від інших осіб;
- користуватися мобільними телефонами, планшетами, ноутбуками під час проведення навчальних занять лише з дозволу вчителів.

- ?** 1. Про які обов'язки йдеться в тексті?
2. Порівняй зазначені обов'язки здобувачів освіти з обов'язками, що прописані в статуті твого закладу. Чи є розбіжності?
3. Що ти пропонуєш додати до переліку обов'язків твого закладу? Обговорі це в класі.

Іноді дії учасників освітнього процесу, до яких належать учні та учениці, учительський колектив і батьки, викликають суперечки й можуть бути порушенням прав. Розглянемо деякі з них.

1. *Учень відповів неправильно на уроці, і вчителька почала з нього глузувати. Усі в класі сміялися.* Відбулося порушення прав учня, була принижена його гідність, вчителька не мала права так діяти.

2. *Адміністрація вимагає носити шкільну форму.* Виглядає як обмеження свободи самовираження, але насправді — обов'язок дотримуватися правил внутрішнього розпорядку школи, якщо така форма передбачена статутом закладу.

3. *Учителька вимагає вчасно здати домашнє завдання після вихідних днів.* Може здаватися порушенням права на відпочинок, але насправді це обов'язок учнівства сумлінно навчатися та виконувати навчальну програму.

4. *Заборона користуватися телефоном на уроці.* Сприймається як обмеження особистої свободи, але насправді це обов'язок дотримуватися дисципліни на уроці та не заважати іншим.

5. *Вимога поводитися чемно у школі, не вживати лайливих слів.* Може виглядати як обмеження свободи слова, але насправді це обов'язок дотримуватися етичних норм і поважати гідність інших. А використання лайливих слів є адміністративним порушенням.

6. *Обов'язок приходити вчасно на урок.* Сприймається як надмірний контроль, але насправді це дотримання режиму навчання, що є обов'язком учнівства.

ЗАВДАННЯ

Обговори наведені випадки в класі. Наведи власні приклади. Склади таблицю.

Випадок	Право чи обов'язок	Пояснення ситуації

Я В СУСПІЛЬСТВІ: ГРОМАДА, РІВНІСТЬ, БЕЗПЕКА

МОЛОДЬ У ГРОМАДІ

ХТО Є МОЛОДОЮ
В УКРАЇНІ

Згідно із законодавством України, до молоді належать особи віком від 14 до 35 років

МОЛОДІЖНІ РАДИ – ТВІЙ ГОЛОС У ГРОМАДІ

Це консультативно-дорадчі органи при місцевій владі, які дають змогу молоді впливати на рішення та розвивати молодіжну політику

МОЛОДІЖНІ ПРОЕКТИ

Ідея

Планування

Реалізація

Покращення
життя
громадян

ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ

ШЛЯХ ДО ДИСКРИМІНАЦІЇ

Стереотипи
(спрощені
образи)

Упередження
(негативне
ставлення)

Дискримінація
(дії, що
обмежують
права)

ВИДИ ДИСКРИМІНАЦІЇ

ПРЯМА
(відверте обмеження)

НЕПРЯМА
(приховані умови)

УТИСК
(небажана поведінка)

СЕКСИЗМ
(за ознакою статі)

ЕЙДЖИЗМ
(за ознакою віку)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА ІНКЛЮЗІЯ

Толерантність –
це повага до
різноманіття

Інклюзія

Інклюзія – це залучення всіх
людей до суспільного життя
незалежно від їхніх
особливостей

СТОП БУЛІНГ

ЩО ТАКЕ БУЛІНГ
(ЦЬКУВАННЯ)?

Це умисне, систематичне фізичне або психологічне насильство, що призводить до шкоди здоров'ю або соціальної ізоляції

ФОРМИ НАСИЛЬСТВА

Фізичне
(удари)

Психологічне
(образи)

Економічне
(псування речей)

Сексуальне

Кібербулінг
(цькування
в інтернеті)

КОНТАКТИ ДОПОМОГИ
НЕ МОВЧИ! ТЕЛЕФОНУЙ:

102 — Поліція

116 111 —
Національна
дитяча
«гаряча лінія»

Розділ 2

Я В СУСПІЛЬСТВІ

§ 6

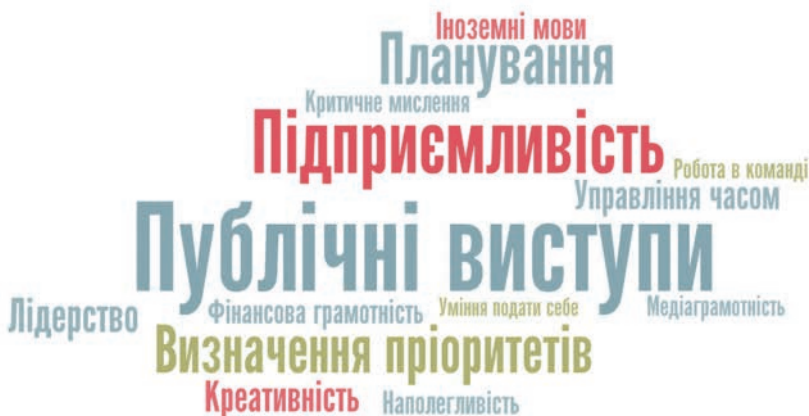
Молодь у громаді

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- пояснювати поняття «молодь», «молодіжна рада», «сталий розвиток»;
- визначати роль молоді в громаді;
- шукати шляхи подолання проблем молоді в громаді;
- розуміти особливості молодіжних проєктів;
- усвідомлювати необхідність підтримки сталого розвитку на місцевому рівні.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Які навички, наведені у «хмаринці слів», важливі для молоді в громаді? Обґрунтуй свою думку.

1 Молодь у житті громади

Молодь — не лише вік. Це енергія, ідеї, бажання змінювати світ. В Україні до молоді зазвичай зараховують осіб віком від 14 до 35 років.

ВИЗНАЧЕННЯ

Молодь — група людей, яких об'єднують вік та особливості їхнього життя в суспільстві.

У Європейському Союзі межі належності до молоді трохи інші — від 13 до 30 років. А Організація Об'єднаних Націй вважає молоддю людей від 15 до 24 років. Проте головне — не цифри, а активна життєва позиція.

МОЛОДЬ У РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Країна	Вік молоді
Україна	14—35
Естонія	7—26
Німеччина	12—27
Ізраїль	13—18
Латвія	13—25
Велика Британія	13—29
Польща	13—30
Австрія	14—24
Литва	14—29
Румунія	14—35
США	15—24
Данія	15—25
Іспанія	15—29
Італія	15—35
Франція	16—25

Ти можеш думати, що громада — лише село, місто або район. Хоча й школа — це мінігромада, у якій є свої правила, проблеми, ініціативи. Це місце, де ти можеш проявляти громадську активність просто зараз: організовувати акції, висловлювати свою думку, розв'язувати конфлікти, втілювати проекти. Школа — простір для навчання та громадського життя водночас.

◆ Принципи залучення молоді до громадської діяльності

? Як ти розумієш участь молоді в житті громади?

Молодь — не просто майбутнє. Ти вже сьогодні можеш впливати на розвиток громади. Коли молоді люди беруть участь у житті громади, вона отримує нові ідеї, свіже бачення проблем. А молодь здобуває досвід, навички, відчуття, що її голос важливий.

Є багато способів долучитися до змін: брати участь у шкільному самоврядуванні; створювати або приєднуватися до молодіжних організацій; організовувати волонтерські акції; підписувати петиції, брати участь у громадських слуханнях; запускати власні ініціативи або стартапи; проводити кампанії — екологічні, соціальні, благодійні; створювати онлайн-проекти: блоги, сторінки в соцмережах, відео. Навіть флешмоб чи відео в TikTok у соціального змісту — це теж форма громадської активності.

ЦІКАВО

Від 2019 р. місто Острог Рівненської області почало висувати себе на конкурс «Молодіжна столиця України». Перші спроби були невдалими, але місто поступово формувало сильний громадський осередок та активізувало молодіжний рух. Нарешті у 2022 р. Острог здобув омріяний статус і став молодіжною столицею України.

? Що допомогло місту здобути статус молодіжної столиці України?

◆ Герб міста Острог

ЦІКАВО

В Україні є чимало прикладів активної громадської позиції молоді. У Львові з ініціативи учнівства біля шкіл установили велопарковки. У Миколаєві учні та учениці через шкільний парламент провели екологічну акцію «Чисте повітря». На Волині підлітки створили молодіжну раду при міській раді та запропонували власний план молодіжного фестивалю — і він став щорічним.

Справжні зміни можливі тоді, коли підлітки співпрацюють з дорослими. Це називається партнерством. Молодь може пропонувати ідеї, а дорослі — допомагати їх утілювати, ділитися досвідом. Це як гра в команді, де кожен учасник важливий.

Учнівське самоврядування може бути стартовим майданчиком для активної громадської діяльності. Саме через учнівське самоврядування можна вчитися планувати й реалізовувати ініціативи; проводити збори й голосування, вести діалог з учителями, розвивати навички демократії.

2 Молодіжна рада. Молодіжні проєкти

Молодіжна робота — будь-яка діяльність, у якій бере участь молодь. Це можуть бути соціальні ініціативи, освітні проєкти, екологічні акції, культурні події або навіть політична активність. Її головна мета — дати можливість молодим людям впливати на життя громади та будувати своє майбутнє.

Молодіжна рада — не просто група молодих активістів. Вона виступає консультативно-дорадчим органом при місцевому самоврядуванні. Її основне завдання — висловлювати думку молоді, ініціювати важливі зміни, створювати проєкти й допомагати в прийнятті рішень, які стосуються молодих людей.

ВИЗНАЧЕННЯ

Молодіжна рада — консультативно-дорадчий орган, який утворюється при органах місцевого самоврядування із представництва молоді для консультування, розробки та реалізації молодіжної політики в громаді.

◆ Свідома та активна молодь — майбутнє кожної держави

Відеофільм
rnk.com.ua/113924

Молодіжна рада потрібна, щоб молодь навчалася приймати рішення, а її ідеї були реалізовані; для виховання нових лідерів і підготовки майбутніх працівників у місцевій владі, освіті, культурі, підприємницькій діяльності.

Участь у молодіжних проектах — найкращий спосіб для тебе навчитися працювати в команді, керувати часом, планувати бюджет і досягати мети. Наприклад, можна створити шкільну радіогазету, провести екологічний фестиваль, обладнати зону відпочинку для підлітків, зробити подкаст про життя молоді в громаді тощо.

ПОМІРКУЙ

Африканське прислів'я каже: «Той, хто носить черевики, знає, де вони тиснуть».

? Прокоментуй прислів'я з огляду на участь молоді в громаді.

- ◆ Лідерство, ораторські здібності, підприємливість, знання іноземних мов — ключові навички молоді XXI ст.

Проект — це завжди пригода: є ідея, команда, виклики — і є шлях до результату. Проте важливо, щоб цілі були реалістичними, а ресурси — обґрунтованими.

Кожен проект проходить певні етапи. Ідея — що ми хочемо змінити? Планування — хто, як і коли це зробити? Реалізація — дія. Оцінка — що вдалося, а що варто покращити?

ЗАВДАННЯ

1. На сайті Міністерства молоді та спорту України знайди інфографіку «Як створити молодіжну раду?» та опрацюй її. З'ясуй, який етап створення молодіжної ради для тебе буде найважчим.
2. За додатковими джерелами ознайомся з Постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. «Про затвердження типових положень про молодіжні ради». З'ясуй, чи можеш ти входити до складу молодіжної ради твого населеного пункту, громади.

3 Сталий розвиток

Розпланований день завжди продуктивніший. А чи доводилося тобі складати план на тиждень, місяць або рік? Якщо так, то ти напевно знаєш, що для цього треба мати певні цілі та вміти виділяти пріоритети (першість). Якщо мета велика, краще розбити її на частини — покроковий план дій. Головне, щоб їх виконання було незмінним, тобто сталим.

У 2015 р. на засіданні ООН світова спільнота ухвалила основні напрями розвитку країн — глобальні цілі, названі цілями **сталого розвитку**. Загалом їх 17. Цей план дій прийняли для встановлення балансу нагальних потреб людства та інтересів майбутніх поколінь, спираючись передусім на збереження довкілля.

Уперше лідери країн зобов'язалися діяти спільно задля реалізації такої універсальної стратегічної програми. Сталий розвиток охоплює все людство, всі верстви населення, всі вікові групи.

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ

Статті 6, 24	Статті 28, 29	Статті 19, 34—38	Стаття 24	Статті 2, 12, 23, 26, 30
Кожна дитина живе та розвивається	Кожна дитина навчається	Кожна дитина захищена від насильства та експлуатації	Кожна дитина живе в безпеці та чистому навколишньому середовищі	Кожна дитина має рівні можливості
 ЦСР 2	 ЦСР 4	 ЦСР 5	 ЦСР 11	 ЦСР 1
 ЦСР 3		 ЦСР 8		 ЦСР 5
		 ЦСР 16		 ЦСР 10

? Як права дитини пов'язані із цілями сталого розвитку?

◆ Цілі сталого розвитку

- ? 1. Які цілі справили на тебе найбільше враження? Чому?
2. Зверни увагу на символ цілі 16. Поясни значення кожного елемента цього символу. Додай свій елемент.

Особливу увагу приділяють дітям. У 2019 р. відзначили 30-річчя Конвенції ООН про права дитини. Тоді була підготовлена доповідь «Цілі сталого розвитку для дітей України», яка стала основою розроблення програм розвитку дітей і молоді для досягнення України цілей сталого розвитку.

ВИЗНАЧЕННЯ

Сталий розвиток — концепція, яка забезпечує зростання економіки без шкоди для довкілля та суспільства.

◆ Сфери цілей сталого розвитку

- ? Розглянь візуальне зображення цілей сталого розвитку. Чому були обрані саме ці сфери? Чому виникли назви на їхньому перетині?

! Підсумок

Молодіжна рада — твоя можливість стати голосом молоді. Долучайся, пропонуй, ділися ідеями — твій голос важливий. Активними громадянами не народжуються, а стають. І почати можна просто зараз. Підказкою для цього є цілі сталого розвитку — баланс нагальних потреб людства та інтересів майбутніх поколінь на основі збереження довкілля.

РЕФЛЕКСІЯ

Які кроки ти можеш зробити вже зараз, щоб твоя ідея перетворилася на молодіжний проєкт?

? Запитання і завдання

1. Що таке молодіжна рада? Яку роль вона відіграє в громаді?
2. Назви основні напрями, які охоплює молодіжна робота.
3. Які цінності мають бути основою для молодіжних проєктів?
4. Як ти вважаєш, чому участь молоді у прийнятті рішень важлива для громади?
5. Уяви, що у твоєму місті (селищі, селі) планують створити молодіжний простір. Яку роль у цьому може відіграти шкільна молодь?
6. Склади короткий план свого проєкту, який можна реалізувати в громаді.
7. Уяви, що ти представляєш молодіжну раду. Склади три запитання для обговорення з місцевою владою.
8. Придумай гасло для кампанії, яка заохочує учнівство долучатися до молодіжних організацій.
9. Обговори в парі. Які якості притаманні лідеру або лідерці молодіжної ініціативи?
10. Що таке сталий розвиток?

Тестові завдання
rnk.com.ua/111764

§7

Від стереотипів та упереджень до дискримінації

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- визначати й пояснювати поняття «дискримінація», «толерантність», «інклюзія»;
- розрізняти види дискримінації та шляхи протидії їй;
- аналізувати причини та наслідки дискримінації;
- наводити приклади прояву толерантності;
- усвідомлювати значення інклюзії в житті держави, суспільства та людини.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Чи знаєш ти, як почувається людина, яку не приймають лише тому, що вона — інша?

1 Що таке дискримінація. Види дискримінації

Уяви, що тебе не взяли до команди лише тому, що ти маєш інший колір волосся. Неприємно, чи не так? Це приклади **дискримінації** — несправедливого, упередженого ставлення до людини або групи людей через певну ознаку.

Дискримінація — не просто думка, як-от стереотип та упередження. Це дія або бездіяльність, яка порушує права людини. Іншими словами, якщо тебе не приймають, обмежують або принижують через стать, вік, походження, мову, стан здоров'я або інші ознаки — це і є дискримінація.

Дискримінацію можна зустріти скрізь: під час навчання, на роботі, у медичних закладах, навіть у соцмережах. Єдина сфера, де кожна людина вільна у виборі, — це особисте життя. Наприклад, ти можеш самостійно обирати друзів, не пояснюючи причин. В інших випадках дискримінація заборонена законом.

ВИЗНАЧЕННЯ

Дискримінація — ситуація, за якої особа або група осіб зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі через різні ознаки (раса, колір шкіри, стать, вік, мова, інвалідність, походження, громадянство, сімейний і майновий стан, місце проживання, політичні, релігійні та інші переконання).

Гарасмент — дії, які полягають у переслідуванні людини шляхом постійного психологічного тиску (глузування, висміювання, приниження), погроз, фізичного тиску, домагань за ознакою етнічної належності, мови, національності, статі, політичних поглядів тощо.

Ксенофобія — побоювання і відторгнення чужинців.

Етнофобія — вороже ставлення до представників певних етносів.

Антисемітизм — нетерпиме ставлення до людей єврейської національності.

Расизм — необґрунтована теорія про нерівноцінність людських рас.

Релігійна нетерпимість — особисте несприйняття інших релігійних вірувань.

Сексизм — упереджене ставлення та дискримінація людей через їхню стать або гендерну ідентичність.

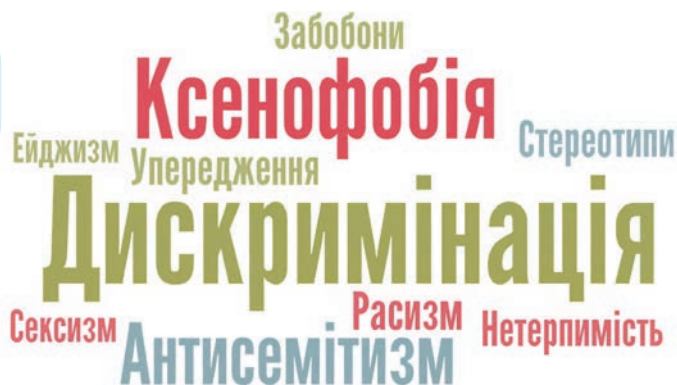
Ейджизм — дискримінація людини на підставі її віку, поширена як у формальних, так і в неформальних сферах життя суспільства.

Геноцид — злочинні дії, які передбачають умисне знищення повністю або частково певної національної, етнічної або релігійної групи.

Випадки дискримінації часто стають причинами міжособистісних, суспільних, а інколи й міжнародних конфліктів. Це явище принижує людську гідність і має різні форми й види. Міжнародним злочином, що ґрунтується на дискримінації, є **геноцид**.

ЗАВДАННЯ

Знайди зайве слово у «хмаринці слів».

ФОРМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Форма	Приклад
Пряма	Аню не прийняли до шкільної команди з волейболу, хоча вона мала кращі результати, ніж деякі хлопці. Тренер сказав, що це «не жіночий спорт»
Непряма	У школі оголосили, що вхід на олімпіаду з інформатики дозволений лише тим, хто має вдома комп'ютер. Тому деяких учнів та учениць не допустили до участі
Підбурювання до дискримінації	Старшокласник у чаті класу написав: «Не спілкуйтеся з Марком, бо він приїхав з іншої країни — отже, чужинець»
Пособництво в дискримінації	Секретарка відмовилася записати дівчину на співбесіду в клуб робототехніки, бо «їй сказали не брати дівчат»
Утиск	Учня з порушенням мовлення постійно насмішками перебивали на уроці. Йому було неприємно й він боявся відповідати

? Поміркуй, які ще приклади можна навести до кожної форми дискримінації.

Дискримінаційні дії може проводити й держава. Так, під час Другої світової війни нацистський режим знищив понад 6 млн осіб тільки за те, що вони були євреями. А комуністична влада Радянського Союзу депортувала з Криму майже всіх кримських татар. У Сполучених Штатах Америки расова дискримінація офіційно існувала до 1964 р.

ЦІКАВО

У 1944 р. радянське керівництво провело депортацію кримських татар із Кримського півострова. Насильницьке переселення охопило сотні тисяч людей і призвело до значних жертв та руйнування традиційного способу життя народу.

Міжнародне право ґрунтується на принципі повної заборони дискримінації. Це знайшло відображення в Загальній декларації прав людини й багатьох інших міжнародних угодах, до яких приєдналася й Україна. Такі закони й міжнародні угоди спрямовані на захист людей від різних форм несправедливого ставлення. В Україні з 2013 р. набув чинності Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації».

Однак у реальному житті дискримінація може проявлятися в різних ситуаціях, що стосуються раси, статі, віку та інших ознак. Наприклад, якщо людина відмовляється потиснути руку представникові іншої раси, то це расова дискримінація. Якщо під час призначення на керівну посаду перевагу віддають лише жінкам або лише чоловікам, то це гендерна дискримінація. Якщо людину відмовляються брати на роботу через вік (надто молодий або, навпаки, старший вік, що не пов'язаний із професійними вимогами посади), то це вікова дискримінація, або ейджизм. Якщо не беруть на роботу ромів, то це національна (етнічна) дискримінація. Якщо учню або учениці на кріслі колісному не можна брати участь у подорожі, то це дискримінація за ознакою інвалідності.

ПОМІРКУЙ

Заборона людям з порушенням зору керувати автомобілем не буде дискримінацією, тому що в такий спосіб держава піклується про безпеку цієї людини та інших людей. А от заборона керувати автомобілем людям з темним кольором шкіри вважатиметься дискримінацією, оскільки таке обмеження не має жодного раціонального обґрунтування.

- ◆ Керувати автомобілем можуть люди будь-якої статі, національності, раси тощо

- ? Наведи власні приклади, як розпізнати дискримінацію.

- ◆ Кожна людина заслуговує на повагу незалежно від того, як виглядає, говорить або в що вірить

ЗАВДАННЯ

У Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» перелічені такі ознаки дискримінації: вік, стать, мова, раса, колір шкіри, інвалідність, громадянство, етнічне походження, соціальне походження, майновий стан, сімейний стан, місце проживання, політичні переконання, релігійні переконання.

- ? Чи є цей перелік ознак дискримінації вичерпним? Поясни свою думку та наведи приклади інших можливих ознак.

Коли людина відкидає інших через їхні відмінні погляди, поведінку, спосіб життя, це часто призводить до дискримінації. Вона завдає болю, руйнує впевненість у собі, створює глибокі внутрішні рани. А повага до інших — основа дружби, довіри й справедливого суспільства.

2 Як виявити дискримінацію та подолати її

Як бути, коли ми, наші близькі або друзі стикаються з дискримінацією безпосередньо чи стають свідками таких проявів щодо інших? На жаль, ми не здатні за одну мить зробити світ навколо вільним від дискримінації. Однак є декілька речей, які під силу кожній людині.

ЦІКАВО

28 серпня 1963 р. у Вашингтоні відбулася мирна акція протесту, що зібрала близько 300 тис. осіб. Її результатом стало прийняття урядом США Акта про громадянські права, що забороняв дискримінацію афроамериканців у громадських місцях.

? Чому сотні тисяч американців узяли участь у цій акції протесту?

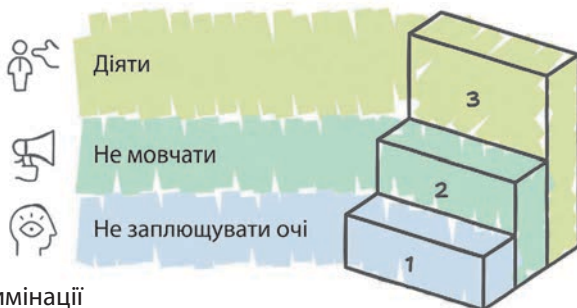
◆ Марш на Вашингтон

Якщо ти спостерігаєш дискримінацію або її чинять щодо тебе — не мовчи. Розкажи про це комусь — батькам або тим, хто їх замінює, учителю, шкільному психологу. Що більше ми говоримо про проблему, то менше шансів, що вона залишиться непоміченою. Навіть просте «я з тобою», «це несправедливо» може допомогти людині, яку образили.

Допис у соціальній мережі, відеоролик, розповідь на учнівській раді, обговорення в класі — дадуть змогу зробити проблему

Відеофільм
rnk.com.ua/113925

◆ Як подолати прояви дискримінації

? Як ти вважаєш, що треба зробити для здійснення другого кроку?

- ◆ Афроамериканка Роза Паркс у відділенні поліції. 1956 р.

? Скористайся інформацією в інтернеті та поясни, чому з ім'ям Рози Паркс пов'язаний початок масової боротьби афроамериканців за рівні права в США.

ЦІКАВО

Одним з основних напрямів діяльності правозахисних організацій є боротьба з проявами дискримінації. У 2022 р. українська правозахисна організація Центр громадянських свобод була нагороджена Нобелівською премією миру.

- ◆ Олександра Матвійчук — голова Центру громадянських свобод

видимою. Це не лише підтримка постраждалих, але й сигнал, що суспільство не приймає дискримінації.

Якщо ситуація серйозна, ти або твої близькі можуть звернутися до державних органів, написати звернення до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, подати заяву до суду. Важливо знати: якщо ти вже подаєш справу до суду, то Уповноважений більше не зможе розглядати цю скаргу.

Ніхто не здатен самотійно змінити весь світ. Проте ти можеш стати тією людиною, яка не проходить повз, коли комусь боляче. Дискримінація — не чужа справа, а виклик для всіх нас.

3 Толерантність. Інклюзія

Чи доводилося тобі стикатися з думками або поведінкою людей, які значно відрізняються від твоїх? Можливо, це спричиняло в тебе незгоду, роздратування або просто нерозуміння, «чому вони такі». Саме тут на допомогу приходить важливе слово — **толерантність**. Воно походить із латинської мови та в перекладі означає «терпіння».

Проте в сучасному світі толерантність — набагато більше, ніж просто терпіти. Це повага до інших, навіть якщо їхні думки або зовнішність відрізняються від твоїх, уміння вислухати іншу думку, навіть коли вона зовсім не збігається з твоєю, а також готовність до діалогу, співпраці та порозуміння.

Толерантність передбачає ненасильницьке розв'язання конфліктів і підтримку різноманіття. Вона пропонує діяти, домовляючись.

У демократичних країнах толерантність — одна з базових цінностей. Без неї неможливі мир, розвиток і справжня свобода.

ПОМІРКУЙ

Щороку 16 листопада у світі відзначають Міжнародний день толерантності.

? Як ти вважаєш, чи потрібно відзначати цей день у всьому світі?

- ◆ Толерантність — повага й прийняття різноманітності людей, їхніх поглядів, культур, переконань і способу життя

ВИЗНАЧЕННЯ

Толерантність — здатність сприймати без ворожості інших людей (їхній колір шкіри, походження, мову, релігію, політичні погляди тощо).

ЗАВДАННЯ

Які ознаки має толерантна особистість? Вибери їх із «хмаринки слів».

ВИЗНАЧЕННЯ

Інклюзія — процес збільшення участі всіх людей у суспільному житті.

На принципах толерантності в сучасному суспільстві всім людям без винятку має бути надана можливість розвиватися фізично, розумово, морально, духовно, в умовах свободи й гідності.

Просуванню ідей соціальної рівності, вихованню позитивного ставлення до тих, хто відрізняється від інших, сприяє **інклюзивний підхід**. Слово «інклюзія» в перекладі з англійської мови означає «включення». Тобто це включення у спільне життя всіх людей без винятку, коли ніхто не залишається усуненим від життєдіяльності незалежно від своїх особливостей та здібностей.

ЗАВДАННЯ

Наведи приклади позитивних дій щодо людей з інвалідністю, які, на твою думку, будуть спрямовані на виправлення дискримінації.

◆ Міжнародний символ доступності

- ◆ Толерантність + інклюзія = справедливе суспільство, де кожна людина має можливість реалізувати себе

Інклюзія в дії — це коли учень або учениця на кріслі колісному має зручний під'їзд до школи, дитина з порушенням слуху отримує сурдопереклад на святи, а в шкільній команді враховують думку всіх — і впевнених у собі, і сором'язливих.

- ◆ Форми взаємодії людей у суспільстві
- ? Поясни за схемою поняття «інклюзія».

Інклюзія — не про те, щоб робити всім однаково, а про те, щоб створити рівні умови для кожної людини.

Світ стає дедалі різноманітнішим. Люди з різними поглядами, віросповіданням, національністю або здібностями мають жити поруч і поважати одне одного.

! Підсумок

Усі ми різні, але рівні в гідності, і кожен і кожна з нас застосовує на повагу незалежно від зовнішності, мови й віри. Інклюзія полягає у створенні умов, де кожна людина може розкритися.

РЕФЛЕКСІЯ

Спробуй пояснити простими словами молодшим учням й ученицям, що таке толерантність та інклюзія.

? Запитання і завдання

1. Що таке толерантність і чому вона важлива в сучасному суспільстві?
2. Які якості проявляє людина, що є толерантною?
3. Які ознаки можуть бути підставою для дискримінації?
4. Наведи приклади різних видів дискримінації, які ти знаєш.
5. Що робити, якщо ти або твої знайомі стали жертвами дискримінації?
6. У яких сферах життя, на твою думку, найчастіше зустрічаються агресивні прояви дискримінації?
7. Чому інклюзія означає не однаковість усіх людей, а навпаки — прийняття їхніх відмінностей?
8. Які основні цінності лежать в основі інклюзії?
9. Обговори в групі, які переваги має інклюзія в школі й суспільстві. Запропонуй ідеї, як зробити школу більш інклюзивною.
10. Обговори в класі, як розпізнати дискримінацію, коли вона маскується під «жарти» або «традиції».

Тестові завдання
rnk.com.ua/111859

§ 8

Що таке булінг

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- пояснювати, що таке булінг і як він проявляється;
- розуміти причини виникнення булінгу в підлітковому середовищі;
- розпізнавати види булінгу;
- знати свої права та обов'язки згідно із Законом України «Про протидію булінгу»;
- усвідомлювати роль свідків у припиненні насильства;
- формувати навички безпечного та дбайливого спілкування.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Уяви, що ти розгортаєш аркуш паперу після того, як його зім'яли. Навіть якщо розгладити його праскою — сліди залишаться. Як ти вважаєш, чи можна «вирівняти» душу людини після того, як її принизили або образили? Чи здатна вона повернутися до свого початкового стану?

1 Що таке булінг

Підлітковий вік — час, коли все навколо ніби змінюється. Учора ти легко жартував або жартувала із друзями, а сьогодні вже хвилюєшся, як тебе сприймають інші, чи зрозуміють тебе, чи приймуть у компанію. Хочеться мати самостійність, але водночас не залишитися на самоті. Саме тому спілкування буває таким непростим. Підлітки переживають сильні емоції — від радості до гніву, від упевненості до розгубленості. Мабуть, і ти шукаєш себе, намагаєшся знайти власне місце в колективі, відстояти думку, бути «своїм» або «своєю». Проте страх осуду, нерішучість або потреба довести щось іншим іноді штовхають до різких слів і конфліктів.

У класі може з'явитися учень або учениця, що відрізняється від інших — поведінкою, зовнішністю, поглядами. Спершу хтось

починає кепкувати із цього, нібито жартома. Проте якщо таке повторюється щодня, і людина замикається в собі та засмучується — це вже серйозна проблема. Так труднощі в спілкуванні можуть перерости в **булінг (цькування)**.

Булінг починається з дрібниць: необережного слова, насмішки, коментаря в чаті. Однак якщо вчасно не зупинитися, звичайна образа перетворюється на постійне приниження.

Закон України «Про протидію булінгу» визначив булінг як систематичне психологічне або фізичне насильство, агресію в будь-якій формі або інші дії, що призводять до заподіяння шкоди, приниження, страху або соціальної ізоляції.

Булінг має типові ознаки:

- повторюваність;
- наявність сторін (кривдник, потерпілий, спостерігачі).

ВИЗНАЧЕННЯ

Булінг — умисні повторювані дії або бездіяльність, спрямовані проти особи або групи осіб, що проявляється у психологічному, фізичному, економічному або сексуальному насильстві та принижують гідність людини.

ПОМІРКУЙ

Термін «булінг» походить від англійського слова *bully*, що означає «хуліган», «задирака».

? Чи відповідає переклад суті цього явища?

◆ Булінг залишає людину наодинці з болем

◆ Насильство починається з байдужості

ЗАВДАННЯ

Визнач, яку роль можуть відігравати спостерігачі під час булінгу.

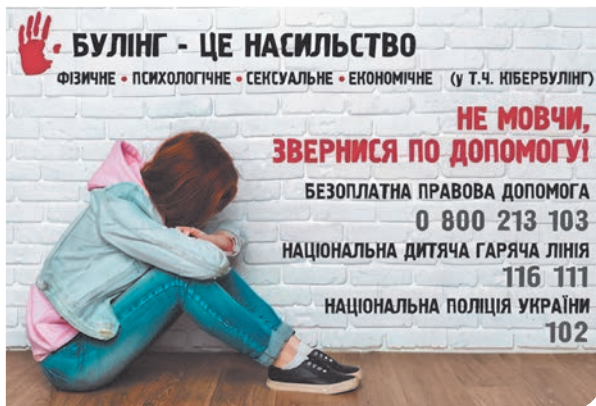
Булінг є адміністративним правопорушенням. Керівництво школи зобов'язане реагувати на кожен такий випадок, а кривдники та їхні батьки можуть бути притягнуті до відповідальності.

Знаєш, сила полягає не в жартах, що принижують інших. Справжня сила — це коли ти встаєш і кажеш «стоп», навіть якщо всі мовчать. Коли ти не підспівуєш натовпу, який знущується з когось. Світ змінюється саме з таких моментів — із чесності, співчуття та відваги.

ЗАВДАННЯ

За додатковими джерелами ознайомся із Законом України «Про протибюлінгу». Які покарання передбачені кривдникам?

- ◆ Куди можна звернутися по допомогу в разі булінгу

ЦІКАВО

Попелюшка — персонаж відомої казки, що виникла ще в середньовічні часи. У більшості версій розповідається про непрості стосунки головної героїні з мачухою, зведеними сестрами та батьком. Найвідоміші варіанти історії належать Шарлю Перро, братам Грімм та іншим західноєвропейським авторам. Сюжет про Попелюшку є одним із найпопулярніших у світовому фольклорі — існує понад тисяча його варіантів у різних народів.

- ? Пригадай казку про Попелюшку. Знайди в ній ознаки булінгу.

Відеофільм
rnk.com.ua/114697

- ◆ Попелюшка в театральній постановці

2 Причини та види булінгу

Чому виникає булінг? Звідки в людини береться бажання принижувати? Іноді все починається з прагнення самоствердитися. Дехто хоче довести свою силу та лідерство. Однак справжня сила не в тому, щоб змусити інших боятися, а в тому, щоб вони тобі довіряли. Кривдник часто відчуває себе безпорадним, тож намагається здаватися могутнім через приниження інших. Тобто це ознака невпевненості.

Причиною може стати нестача любові й підтримки. Коли вдома замість розмов — крики, замість підтримки — байдужість, людина вчиться захищатися агресією. Їй боляче, але замість того, щоб попросити про допомогу — вона сама починає завдавати болю.

Є й ті, хто просто наслідує інших: героїв фільмів, коментаторів у соцмережах тощо. Або ж повторюють те, що бачили вдома, оскільки не знають іншого способу висловити свої емоції. Так жорстокість стає звичною мовою.

Ще одна причина — бажання бути частиною більшості. Дитина може приєднуватися до тих, хто ображає, лише щоб її саму не чіпали. Це ніби ціна за прийняття. Проте жодне так зване визнання, побудоване на приниженні іншого, не варте втрати людяності.

І найпоширеніша причина — байдужість до чужих почуттів. Часом люди не вміють відчувати, як боляче іншим.

ЗАВДАННЯ

Визнач, якими можуть бути причини булінгу.

◆ Інакшість не дає права принижувати

ВИЗНАЧЕННЯ

Кібербулінг — форма булінгу, що відбувається в інтернеті або через електронні пристрої.

Булінг має різні обличчя. Фізичний булінг — коли штовхають, б'ють, блокують шлях, псують речі. Словесний булінг — приниження людини за допомогою слів (образи, лайливі прізвиська, насмішки). Соціальний булінг — коли людину ігнорують, не запрошують у компанію, не спілкуються з нею та вдають, що її не існує. **Кібербулінг** — коли ображають онлайн: пишуть коментарі, публікують фотографії без дозволу, створюють образливі меми. Цей вид найпідступніший, бо триває навіть тоді, коли людина вдома й має почуватися в безпеці.

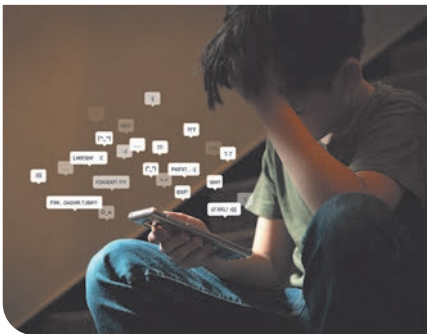
За кожним видом булінгу стоїть небажання бачити в іншому людину. Булінг знищує не лише того, кого принижують, а й того, хто це робить. Бо щоразу, коли ти глузуєш із чужого болю, ти втрачаєш частину себе.

Пам'ятай: мовчання — це теж участь. Якщо ти бачиш, що когось ображають, — не мовчи. Підійди, підтримай, скажи кривдникам «досить». Якщо тобі боляче — говори, проси про допомогу. Саме той, хто здатен зупинити жорстокість, — і є справжнім героєм.

◆ Ілюстрація до казки «Гидке каченя» данського письменника Ганса Крістіана Андерсена

? Чи можна розглядати ставлення до «гидкого каченяти» як булінг? Чому?

ЗАВДАННЯ

Визнач, які види булінгу зображено.

РЕФЛЕКСІЯ

Поясни, чому мовчання — це теж участь у булінгу.

! Підсумок

Булінг — насильство, яке руйнує і того, кого принижують, і того, хто це робить. Його причини — у невпевненості, байдужості, відсутності співчуття та бажанні довести власну «силу» через слабкість інших. Кожна людина має право на повагу, безпеку та підтримку. Важливо не мовчати, якщо ти бачиш несправедливість.

? Запитання і завдання

1. Що таке булінг?
2. Назви три основні сторони булінгу.
3. Які види булінгу ти знаєш? Наведи приклади.
4. Які почуття може відчувати людина, яка зазнає цькування?
5. Чому байдужість спостерігачів підтримує кривдника?
6. Опиши ситуацію, коли булінг може виникнути в школі. Як його можна зупинити?
7. Чому іноді підлітки приєднуються до кривдника, навіть якщо їм це не до вподоби?
8. Як ти можеш допомогти людині, яка зазнає булінгу?
9. Поясни, чому важливо не мовчати про випадки булінгу та до кого можна звернутися по допомогу.
10. Розроби коротке гасло або плакат проти булінгу.

Тестові завдання
rnk.com.ua/113357

§9

Практичне заняття Протидія булінгу

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розуміти, що таке булінг;
- розрізняти механізми захисту прав людини;
- визначати правозахисну діяльність.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Чому необхідно протистояти булінгу?

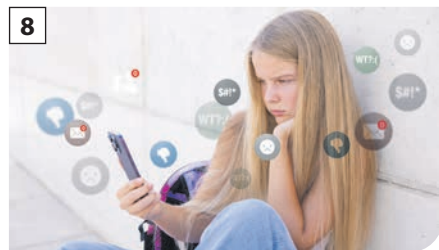
Пригадай, що таке булінг у школі. У Кодексі України про адміністративні правопорушення подане його чітке визначення: *«Булінг (цькування) — діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого»*.

Також у Законі України «Про освіту» зазначено й типові ознаки булінгу:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін — кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (не обов'язково);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

У Кодексі України про адміністративні правопорушення вказані покарання за булінг: це штраф або громадські роботи. За малолітніх осіб відповідатимуть їхні батьки.

Намагайся виховувати в собі стійку нетерпимість до булінгу.
У цьому тобі допоможуть вправи, які можна виконати разом у класі.

? Визнач, на яких фотографіях є ознаки булінгу.

ЗАВДАННЯ

Вправа «Твоя роль»

Мета: подивитися на ситуацію з різних позицій.

Учні та учениці об'єднуються в трійки. Кожен учасник та учасниця отримує одну з ролей — «Кривдник», «Потерпілий», «Спостерігач». Учителю або вчителька зачитує ситуацію (наприклад: «Кривдник постійно ображає словами потерпілого»). Усі учасники по черзі розповідають про свої дії та почуття. Після цього ролі міняються, і учні та учениці знову обговорюють ситуації з іншої позиції. Потім ролі знову змінюються. Коли кожен учасник та учасниця спробує себе в усіх трьох ролях, відбувається спільне обговорення.

- ◆ Навчитися реагувати на булінг — означає захистити себе та інших

- ◆ Конфлікт — це протистояння різних сторін

ЗАВДАННЯ

РЕФЛЕКСІЯ

Чому необхідно протистояти булінгу? Чи змінилася твоя відповідь на це запитання від початку уроку?

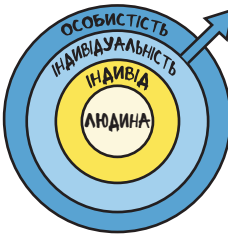
Вправа «Упізнай»

Мета: розвиток навичок відрізняти булінг від конфлікту.

Учень або учениця зачитує ситуації, а інші підіймають картку «Булінг» або «Конфлікт» залежно від того, що саме, на їхню думку, відбувається. Наприклад: «Один учень випадково штовхнув іншого, а потім попросив вибачення» (конфлікт), «Група учнів постійно ображає одну ученицю» (булінг) тощо. Після цього відбувається спільне обговорення.

Я – ОСОБИСТІСТЬ І ГРОМАДЯНИН. ОСНОВИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ

ВІД ІНДИВІДА ДО ОСОБИСТОСТІ

Людина народжується індивідом, стає особистістю — унікальною свідомою людиною з власними поглядами та відповідальністю

Фізична
(здоров'я,
тіло)

Соціальна
(взаємодія, ролі)

Духовна
(цінності, мрії,
мораль)

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ: навчання, виховання, соціальне середовище та подолання викликів

ОЗНАКИ ОСОБИСТОСТІ: цілісність, унікальність, активність, відкритість, самоконтроль, саморозвиток, самовираження

ТРИ ЧАСТИНИ «Я»

СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Універсальні, невід'ємні, неподільні правила (Загальна декларація прав людини), визначають обов'язки держав

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ

Національний
(суди,
омбудсмен)

Регіональний
(Європейський суд
з прав людини)

Світовий
(комітети
ООН)

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА КУЛЬТУРА

НАРОД

Історична
спільнота на
спільній території

НАЦІЯ

Вищий рівень,
об'єднана на основі
політичних інтересів,
громадянства, прагнення
самовизначення

УКРАЇНЬСКА ДІАСПОРА

Мільйони українців
за кордоном
(найбільше в Канаді,
США) зберігають
ідентичність та зв'язок
із Батьківщиною

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ УЧНЯ (ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»)

ТВОЇ ПРАВА В ШКОЛІ

Безпечні умови навчання,
повага до людської гідності,
захист від будь-яких
форм насильства
й дискримінації

ТВОЇ ОБОВ'ЯЗКИ

Поважати права інших,
дотримуватися етичних
норм, дбайливо ставитися
до здоров'я, виконувати
вимоги освітньої програми

ЛОКАЛЬНІ ПРАВИЛА

Конкретні права та правила
внутрішнього розпорядку
прописані в статуті кожного
закладу освіти

Розділ 3

Я І ДЕРЖАВА

§10 Держава

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- пояснювати зміст поняття «політика»;
- розуміти особливості сфери політики;
- розрізняти внутрішню та зовнішню політику;
- усвідомлювати значення політики в житті держави.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Як ти вважаєш, чому люди вирішили придумати політику?
Чи можна було жити без неї?

1 Що таке політика

Термін «**політика**» походить від грецького слова *polis*, що означає «місто» або «спільнота». Уже із цього зрозуміло: політика стосується життя людей у спільноті.

Політика — не лише суперечки в новинах і виступи урядовців на телебаченні. Це частина нашого повсякденного життя. Політика впливає на те, як працює школа, як ремонтують дороги, які ліки є в аптеках і навіть із ким підтримує дружні відносини наша країна.

Найпростіше сказати: політика — це спосіб, як люди домовляються, щоб жити разом і приймати спільні рішення. Вона допомагає вирішувати, хто має владу, як розподіляти ресурси та що є справедливим.

Уяви, що твій клас має вибрати, на що витратити гроші — на нові м'ячі чи на плакат для шкільного свята. Ви обговорюєте, сперечаєтесь, пропонуєте варіанти та зрештою голосуєте. Це — маленька політика.

ВИЗНАЧЕННЯ

Політика — діяльність, спрямована на прийняття рішень у суспільстві або державі, а також на здобуття та використання влади з метою організації спільного життя та забезпечення добробуту.

ПОМІРКУЙ

Давньогрецькому філософу Арістотелю приписують вислів, що «політика є мистецтвом можливого».

? Поясни цей вислів із погляду людини, що жила за часів Афінської демократії, та наших сучасників.

◆ Арістотель. Художник Франческо Гаєза. Початок XIX ст.

У масштабі держави все відбувається схожим чином: люди обирають лідерів, ухвалюють закони, вирішують, як використовувати податки.

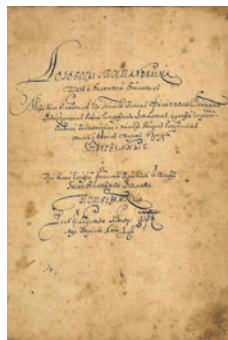
Політика стосується кожної людини, навіть якщо ти ще не маєш виборчого права. Це відбувається через участь у шкільному самоврядуванні, волонтерстві, громадських ініціативах. Політика визначає, як ми живемо сьогодні та яким буде наше завтра. У сучасній Україні в політиці активну участь беруть громадяни: від виборів до мирних протестів. Так, під час Революції Гідності тисячі українців вийшли на Майдан Незалежності в Києві, щоб захистити свої права, — і змінили історію.

У Давній Греції громадяни збиралися на народні збори, щоб вирішувати справи громади: обговорювали війни, закони, розподіл земель. Так народилася демократія — влада народу. Хоч голос мали

◆ Курія Юлія — місце зборів сенату в Давньому Римі. Сучасний вигляд

ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

◆ Конституція
Пилипа Орлика
(1710 р.)

◆ Конституційні
акти Української
Народної
Республіки
(1917—1921 рр.)

◆ Конституції
радянської
України (1920—
1991 рр.)

◆ Конституція
України (28 червня
1996 р.)

не всі (жінки, раби й іноземці не брали участі), саме тоді з'явилася ідея, що керувати державою — це спільна справа громадян.

У Давньому Римі політика стала професією: сенатори сперечалися про закони, а громадяни обирали консулів. І знову ж таки, як у Давній Греції, громадянами не могли бути жінки, раби та

◆ Реконструкція Запорозької Січі з майданом, де традиційно відбувалася козацька рада. Національний заповідник «Хортиця» в Запоріжжі

◆ Реконструкція давнього Києва — умовне відтворення міського простору, де за часів Русі могли відбуватися народні збори (віче). «Парк Київська Русь» у селі Копачів Київської області

іноземці. У середньовіччі політика перетворилася на боротьбу за владу між королями, шляхтою та церквою. В Англії 1215 р. було підписано Велику хартію вольностей — документ, що вперше обмежив владу монарха та став кроком до сучасної демократії.

В Україні політика має давнє коріння. За часів Русі діяло віче — збори громади, де ухвалювали важливі рішення. У Козацьку добу гетьмани скликали раду, де козаки вирішували питання війни, миру та союзів. Це були своєрідні парламенти того часу.

У XX ст. політична історія України була боротьбою за незалежність. Наприклад виборчі закони Української Народної Республіки закріплювали рівні виборчі права жінок і чоловіків, що на той час було надзвичайно прогресивним явищем для Європи. УНР однією з перших запровадила принцип загального, рівного й прямого виборчого права без обмежень за статтю, випередивши у цьому низку європейських держав, зокрема Францію та Італію. А Конституція України 1996 р. стала основою нашої сучасної держави.

Політика — складний, але цікавий механізм, у якому все взаємопов'язане: люди, закони, установи, вибори та громадяни. Політика починається з найменших рішень. Коли сім'я вирішує, на що витратити гроші, — це розподіл ресурсів. Коли класний керівник визначає чергування та правила поведінки — це встановлення норм. А на рівні держави діє Конституція — головний збірник правил, що закріплює, як працює влада і які права мають громадяни.

Політика працює найкраще тоді, коли всі її частини діють чесно й відкрито: громадяни мають доступ до інформації, можуть висловлювати свою думку та впливати на рішення. Саме це й робить демократію живою — коли кожен має голос і здатен змінювати спільне майбутнє.

Міжнародний
Дипломати

Державний
Президент і Верховна Рада

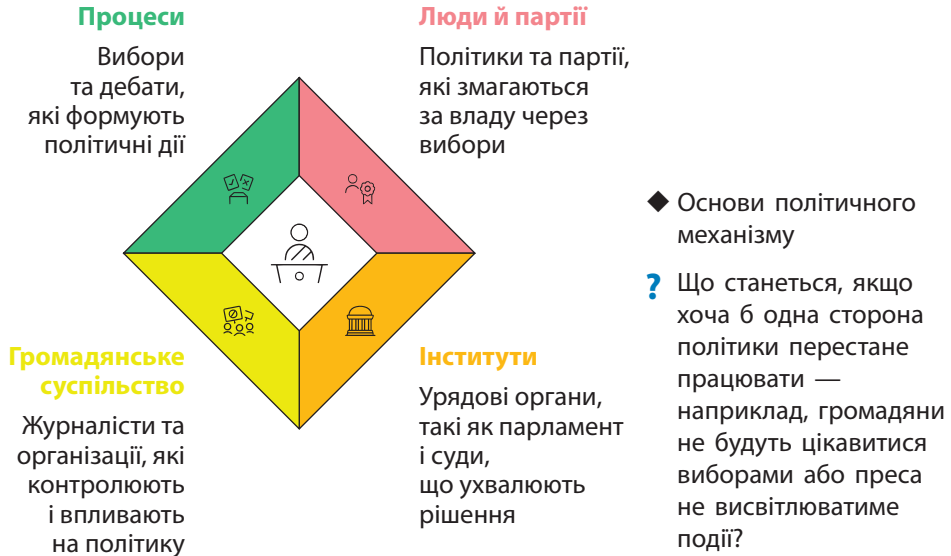

Місцевий
Міський (сільський,
селищний) голова

◆ Рівні політики
в Україні

? Уяви, що ти можеш
змінити щось на
кожному рівні
політики (місцевому,
національному,
міжнародному).
Що це буде?

2 Внутрішня політика держави

Внутрішня політика охоплює все те, що держава робить для життя своїх громадян усередині країни. Вона стосується освіти, медицини, економіки, безпеки, екології, соціального захисту, житлово-комунального господарства — усього, що формує наше повсякденне життя.

Якщо порівняти державу з будинком, то внутрішня політика — це те, як у ньому підтримують порядок, піклуються про мешканців і дбають, щоб усім було зручно жити. Внутрішня політика спрямована на покращення життя в країні та забезпечення її стабільності. Головною метою є підтримання добробуту, безпеки та прав громадян.

ВИЗНАЧЕННЯ

Внутрішня політика — система заходів органів державної влади, спрямованих на зміцнення та розвиток країни.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Напрямок	Політичне рішення	Приклад
Освіта	Нова українська школа (НУШ)	Нові підходи до навчання
Транспорт	Будівництво доріг	Безпечніші поїздки
Соціальна сфера	Пенсії	Матеріальна допомога тим, хто цього потребує
Екологія	Парки, чисте довкілля	Упровадження програм зі зменшення забруднення повітря
Економіка	Підвищення зарплат	Більший дохід у сім'ї
Безпека і правопорядок	Захист держави	Розвиток армії

? Який із напрямів внутрішньої політики ти вважаєш найважливішим для сучасної України? Чому?

Розглянемо приклади із життя. Рішення про кількість навчальних годин або новий предмет у школі — це внутрішня політика у сфері освіти. Якщо держава допомагає сім'ям через соціальні виплати — це соціальна політика. Коли у твоєму місті ремонтують дороги або будують укриття в школі — це внутрішня політика в дії.

Під час воєнного стану внутрішня політика України зосереджена на захисті людей і відновленні країни. Держава відбудовує житло та інфраструктуру в містах, що постраждали від бойових дій, підтримує військових і ветеранів, забезпечує роботу шкіл, лікарень

ПОМІРКУЙ

Україна — одна з перших країн, що запустила державні цифрові послуги у смартфоні («Дія»).

? Чому держава вирішила створити такий застосунок? Які проблеми це допомагає вирішити?

◆ Срібна монета «Цифрова держава». 2024 р.

і громад. Завдяки реформі децентралізації місцева влада отримала більше можливостей самостійно вирішувати проблеми громади (наприклад, як витратити бюджет і які проєкти підтримати).

Внутрішня політика — це не щось далеке. Вона впливає на твою школу, сім'ю, вулицю та навіть на те, чи буде в місті молодіжний центр або новий парк. Ти можеш долучатися до неї вже зараз — через участь у волонтерських ініціативах, учнівському самоврядуванні або міських молодіжних радах.

Отже, внутрішня політика — турбота держави про життя своїх громадян і простір, у якому кожен і кожна може зробити внесок, щоб країна ставала кращою.

3 Зовнішня політика

До **зовнішньої політики** належать дії держави у світі, тобто її відносини з іншими країнами та міжнародними організаціями. Якщо внутрішня політика — це те, як ми живемо «вдома», то зовнішня — як ми взаємодіємо з іншими державами.

Мета зовнішньої політики — захищати інтереси країни у світі, підтримувати безпеку, мати дружні зв'язки, розвивати торгівлю, науку, культуру та допомагати в розв'язанні глобальних проблем. Способами здійснення зовнішньої політики є дипломатія (переговори), міжнародні договори, економічні санкції, торговельні угоди.

Приклади успішної зовнішньої політики: підписання договору про торгівлю між Україною та Європейським Союзом (ЄС), виступ Президента України в Генеральній Асамблеї ООН, отримання Україною зброї та гуманітарної допомоги від союзників.

Після 2014 р. Україна зробила чіткий вибір — курс на ЄС. Цей шлях означає прагнення миру, демократії та безпеки. У 2022 р. Україна здобула статус кандидата на вступ до ЄС, що наблизило її до мети.

ВИЗНАЧЕННЯ

Зовнішня політика — дії держави у відносинах з іншими країнами та міжнародними організаціями, спрямовані на захист національних інтересів, налагодження співпраці та вплив на світові процеси.

- ◆ Делегація України на підписанні статуту щодо створення ООН. 1945 р.

В умовах воєнного стану зовнішня політика зосереджена на трьох головних завданнях: отримання військової та фінансової допомоги від партнерів; зміцнення міжнародних союзів для підтримки України й протидії агресії; захист інтересів України в міжнародних судах та організаціях.

Цікавий факт: ще в 1945 р. Україна стала членом ООН — навіть до того, як здобула незалежність. Це показує, що український голос у світі лунає давно.

Дипломати — це «посли миру», які відстоюють інтереси своєї країни. Хоча й громадяни можуть стати дипломатами на своєму рівні: брати участь у міжнародних обмінах, волонтерських проєктах, писати листи підтримки або просто вивчати іноземні мови, щоб краще розуміти світ.

Внутрішня та зовнішня політика — як дві сторони однієї медалі. Коли держава витрачає кошти на армію та безпеку (зовнішня політика), це впливає на її бюджет і соціальні програми (внутрішня політика). А коли всередині країни панують стабільність, економічне зростання та довіра громадян — тоді її позиції на міжнародній арені стають сильнішими. Зараз ці дві сфери особливо поєдналися: неможливо відбудувати школи й лікарні (внутрішня політика), якщо не отримати допомогу від міжнародних партнерів (зовнішня політика). Саме тому сьогодні Україна будує мир і всередині, і ззовні.

! Підсумок

Політика — спосіб разом вирішувати спільні проблеми й творити майбутнє. Вона об'єднує нас, коли ми діємо не «за когось», а «для всіх». Ти можеш змінювати своє середовище — почни з малого. Активний громадянин або громадянка — не майбутнє, це ти сьогодні. Будь тією людиною, яка не просто живе у світі політики, а розуміє, творить і змінює його. Політика охоплює все твоє повсякденне життя. Від політичних рішень залежить, яким буде твоє місто або село, школа, країна. Політика — це й про твою відповідальність, вибір і дії.

РЕФЛЕКСІЯ

Як ти можеш назвати свою «малу політику» — наприклад, у школі або вдома?

? Запитання і завдання

1. Поясни, що означає слово «політика». Назви дві сфери, до яких належить політика.
2. Наведи приклад, як політика впливає на твоє життя.
3. Уяви, що ти — міський (сільський, селищний) голова. Ухвали рішення, яке б покращило життя громади.
4. Поясни різницю між внутрішньою та зовнішньою політикою на прикладах.
5. Як історичні події (наприклад, козацькі ради та віче) вплинули на сучасну політичну культуру України?
6. Порівняй політику Давніх Афін і сучасної України. Що було спільного, а що змінилося?
7. Чому, на твою думку, політика потребує участі кожного громадянина й громадянки?
8. Створи мініпостер «Моя відповідальна політика: як я можу змінювати громаду».
9. Напиши короткий виступ (три-чотири речення) за темою «Я — молодий громадянин або громадянка, що впливає на політику».
10. Обери історичну постать і поясни, яку політичну роль вона відіграла.

Тестові завдання
mnk.com.ua/113358

§11

Демократичне суспільство

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розуміти сутність, ознаки та інститути демократичного суспільства;
- описувати значення кожного громадянина й громадянки для демократичного суспільства;
- визначати форми громадської активності;
- усвідомлювати значення демократичного суспільства для людства.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Чи може одна людина змінити суспільство, якщо її голос здається лише «краплиною в морі»?

1 Сутність, ознаки та інститути демократичного суспільства

Як ти вже знаєш, у демократичному суспільстві народ не просто обирає лідерів, а бере участь у прийнятті рішень, контролює владу, захищає свої права та свободи. Демократія — це не лише форма правління, а й спосіб життя, у якому важливі взаємна повага, довіра та співпраця.

Слово «інститут» щодо суспільства означає не будівлю, а систему правил та органів, що забезпечують його стабільну роботу. Основу демократії створюють **інститути**, які гарантують, що влада працює в інтересах громадян, а не навпаки.

ВИЗНАЧЕННЯ

Демократичні інститути — правила, установи й механізми, які забезпечують реалізацію народовладдя та захист прав і свобод людини.

◆ Будівля парламенту —
Верховної Ради України

◆ Будівля уряду —
Кабінету Міністрів України

Демократичні інститути забезпечують ефективне функціонування держави та участь громадян у прийнятті рішень. Кожен із демократичних інститутів відіграє свою особливу роль, а разом вони утворюють систему, у якій влада належить народові.

Президент — глава держави, який представляє Україну на міжнародному рівні, гарантує дотримання Конституції, стежить за узгодженістю дій усіх гілок влади й виступає символом єдності народу.

Одним із головних демократичних інститутів є **парламент** — Верховна Рада України. Це орган, що ухвалює закони, представляє інтереси громадян і здійснює контроль за діяльністю уряду. Саме через парламент люди опосередковано беруть участь в управлінні державою, адже обирають своїх представників на виборах.

Уряд — Кабінет Міністрів України — відповідає за виконання законів і практичне управління державою. Він розв'язує щоденні питання економіки, освіти, безпеки, охорони здоров'я та інших сфер життя суспільства.

Суди забезпечують справедливість і захист прав людини. У демократичній державі суди мають бути незалежними від політичного впливу, щоб кожна людина могла сподіватися на чесне правосуддя.

Особливе місце належить **місцевому самоврядуванню** — органам влади на рівні громади. Саме вони вирішують питання, що безпосередньо стосуються повсякденного життя: це благоустрій,

транспорт, освіта, культура, екологія. Місцеве самоврядування дає змогу жителям брати участь у розвитку свого міста або села.

У демократичній системі діють **громадські організації** — об'єднання громадян, створені для захисту спільних інтересів, реалізації соціальних і культурних ініціатив. Вони допомагають розв'язувати суспільні проблеми, виступають посередниками між владою та людьми, розвивають волонтерство й громадянську свідомість.

Демократію не можна уявити без **виборів**, адже саме завдяки їм відбувається регулярне мирне оновлення влади. Вибори дають громадянам можливість висловити свою позицію, підтримати певну програму або змінити політичний курс держави.

Значну роль у представництві інтересів громадян відіграють **політичні партії** та **громадські об'єднання**. Вони формують політичні ідеї, пропонують шляхи розвитку суспільства, беруть участь у виборах.

Ще однією обов'язковою частиною демократичної системи є **незалежні засоби масової інформації**. Вони інформують громадян, викривають зловживання, контролюють дії політичних діячів і створюють простір для вільного обговорення суспільно важливих питань.

◆ Участь громадян у виборах — приклад відповідальної громадянської позиції

Таким чином, усі демократичні інститути — парламент, уряд, президент, суди, місцеве самоврядування, громадські організації, політичні партії, вибори та незалежні засоби масової інформації — утворюють єдину систему, у якій влада належить народу.

ОСНОВНІ ВІДМІННОСТІ МІЖ ДЕМОКРАТІЄЮ ТА АВТОРИТАРИЗМОМ

Показники	Демократія	Авторитаризм
Хто має владу	Народ (через вибори)	Одна людина, партія або еліта
Вибори	Вільні, регулярні, чесні	Штучні або взагалі відсутні
Свобода слова	Можна критикувати владу	Відсутня
Економіка	Конкуренція, інновації	Держава контролює все
Права людей	Люди мають багато свобод	Свободи людей обмежені
Приклад із життя	Ти голосуєш за старосту	Старосту призначають без твоєї думки
Перевага	Кожна людина має шанс змінити країну	Швидкі рішення
Недолік	Повільна система: треба домовлятися	Покарання, страх, бідність

? У якій політичній системі громадяни можуть обирати нового президента на виборах — у демократії чи авторитаризмі? Поясни свою відповідь.

2 Ознаки демократичного суспільства

Демократія має багато переваг, які роблять її найефективнішою формою правління в сучасному світі. Передусім вона ґрунтується на повазі до прав і гідності людини й визнанні, що всі громадяни мають право на власну думку, свободу вибору та рівність перед законом. У демократичному суспільстві люди впливають на рішення влади, беручи участь у виборах і громадських обговореннях. Влада змінюється мирним законним шляхом. Саме завдяки цьому в суспільстві панують стабільність і довіра між громадянами й державою.

Демократія формує сприятливе середовище для розвитку творчості, підприємництва та ініціативності. Коли люди почуваються вільними й захищеними, вони сміливо втілюють ідеї, створюють культурні проекти, соціальні ініціативи тощо. Такий підхід стимулює економічний розвиток і підвищує добробут населення. Крім того, демократична влада, обрана народом, має підтримку суспільства, що робить її стійкішою в кризових ситуаціях.

Ще однією перевагою є захист від зловживань. У демократичній державі діє принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Це означає, що жодна гілка влади не може

АФОРИЗМ

Ніхто не вдає, що демократія є досконалою або в усьому правильною. Демократія є найгіршою формою правління, але нічого кращого людство поки що не придумало.

Вінстон Черчилль

? Як ти розумієш ці слова? Уяви, що ти — радник або радниця уряду. Спробуй пояснити, чому демократія, попри свої недоліки, все ж таки потрібна.

- Вінстон Черчилль — британський політик

◆ Популізм — політична стратегія, що обіцяє людям швидкі й легкі рішення складних проблем

? Наведи приклади популізму.

зосередити всю силу у своїх руках, а громадяни мають змогу контролювати дії керівництва. Влада, яка не виправдала очікувань, може бути замінена під час наступних виборів. Це формує відчуття справедливості й відповідальності як у політиків, так і в громадян.

Однак попри всі переваги демократія має і виклики, які можуть послаблювати її ефективність. Один із найпоширеніших — популізм, коли політики дають привабливі, але нереальні обіцянки, щоб здобути підтримку людей. Це часто призводить до розчарування та зниження довіри до влади.

Ще одна проблема — низька участь громадян у політичному житті. Байдужість суспільства до голосування зменшує якість демократії, адже рішення ухвалюють за активної меншості.

Серйозною загрозою є і дезінформація, або поширення фейкових новин, які маніпулюють громадською думкою. У добу соціальних мереж неправдиві повідомлення можуть швидко підривати довіру до державних інститутів і створювати безлад.

Отже, демократія — це велика відповідальність. Вона вимагає активності, критичного мислення, чесності та готовності громадян захищати свої права й цінності. Тільки тоді вона зможе залишатися справедливою та стійкою системою, яка служить людям.

ЗАВДАННЯ

Поміркуй, яку петицію ти можеш створити, щоб покращити життя у своїй школі або громаді.

ПОМІРКУЙ

Група зі 100 активістів провела соціальну акцію. Вони поставили 100 стільців. Десятеро учасників лягли на 70 стільців, символізуючи 10% населення, що має 70% багатств. Решта 90 активістів намагалися розміститися на 30 стільцях, що відображало становище 90% людей, яким належить лише 30% багатств.

? Яку проблему хотіли порушити учасники акції? Яке враження справляє ця «діаграма з людей»? Запропонуй іншу соціальну акцію. Яку тему ти висвітлиш?

3 Форми громадської активності

Громадська активність — серце демократії. Демократія не може існувати без активних громадян. Бути громадянином або громадянкою — означає не лише мати права, але й користуватися ними, допомагати іншим і дбати про спільні інтереси.

Однією із форм громадської активності є **адвокація**. Це дії, спрямовані на захист або просування певної суспільної ідеї, вплив на рішення влади через законні й мирні способи. Вона може бути локальною (у школі, громаді) або національною (у межах держави).

◆ Етапи роботи
з електронною
петицією

Уяви, що біля нового дитячого садка на дорозі не було відповідного знака. Батьки вихованців уже говорили про це в місцевій телепередачі та звернулися по допомогу до відповідних структур. Через два тижні їхнє прохання задовольнили й поставили дорожній знак. Це адвокація з бажаним результатом.

Одним із найпопулярніших способів показати громадську активність є складання петицій. Якщо вдається зібрати багато підписів, вони можуть дійсно сприяти змінам. Особливо ефективними петиції стають за підтримки засобів масової інформації — тоді про проблему дізнається якнайбільше людей.

Зараз громадяни можуть впливати на рішення влади через інтернет — за допомогою **електронних петицій**. Це сучасний цифровий інструмент демократії. Якщо петиція збирає потрібну кількість підписів, влада зобов'язана її розглянути. Наприклад: учениця 9 класу створила петицію з проханням облаштувати велосипедні доріжки біля шкіл. За три тижні її підтримали понад 1 тис. осіб, і міська рада вирішила розробити відповідний проект. Так одна ідея перетворилася на реальні зміни в громаді. Це показує, що електронні петиції — доступний спосіб бути почутими. Для цього не обов'язково бути політиками або активістами. Петиції допомагають владі бачити, що турбує громадян.

Інша форма адвокації — кампанія листів. Це коли багато людей надсилають особисті звернення до посадовців або установ із вимогою або проханням. Така форма потребує більше зусиль, але показує серйозність і наполегливість громадян.

Дієвим способом є зустріч з офіційною особою — наприклад, представником міської влади. У такий спосіб можна передати підготовлені листи або петиції з підписами. Це продемонструє, що проблему підтримує багато людей, і посадовці будуть змушені відреагувати на неї.

ВИЗНАЧЕННЯ

Електронна петиція — офіційне звернення громадян до державних або місцевих органів влади, створене на спеціальному сайті. У ній людина може запропонувати змінити закон, відремонтувати дорогу, встановити спортивний майданчик, підтримати корисну ініціативу тощо.

◆ Патріотичний флешмоб в Одесі: люди розгортають величезний прапор України на Потьомкінських сходах

? Як такі заходи сприяють формуванню громадянської позиції та національної єдності?

Ще один ефективний інструмент — використання засобів масової інформації. Стаття в газеті, репортаж по телебаченню або допис у соціальній мережі можуть швидко привернути увагу до важливого питання.

Формою адвокації також є акції — публічні заходи, під час яких люди висловлюють підтримку або протест. Це можуть бути акції зі свічками, щоб ушанувати пам'ять загиблих; сидячі акції, коли учасники залишаються в певному місці, доки влада не почне переговори; демонстрації, під час яких люди з плакатами проходять вулицями міста, щоб донести свої вимоги до суспільства.

Сучасна молодь часто використовує творчі акції, наприклад флешмоби. Це заздалегідь організована масова акція, під час якої учасники одночасно виконують узгоджені дії, щоб привернути увагу до певної ідеї, події або проблеми.

Таким чином, демократичне суспільство — не просто форма правління, а жива система, що вимагає постійної участі та відповідальності кожного громадянина й громадянки. Воно дає змогу людству жити в справедливості, де поважають права та свободи, а рішення приймають в інтересах більшості, але з урахуванням меншості.

! Підсумок

Демократія — система, де всі люди однаково важливі. Вона спирається на участь народу, діє через інститути — парламент, уряд, суди, місцеве самоврядування, громадські організації, вибори та засоби масової інформації. Демократичне суспільство тримається на свободі, справедливості, взаємній відповідальності та активній позиції громадян.

РЕФЛЕКСІЯ

Чому демократія не лише надає права, але й вимагає відповідальності?

? Запитання і завдання

1. Назви три головні демократичні інститути.
2. Порівняй функції парламенту, уряду та президента. Що їх об'єднує, а що відрізняє одне від одного?
3. Чи можна назвати демократичним клас, де староста ухвалює рішення без обговорення з усім учнівством?
4. Наведи приклад із життя або власного досвіду, коли громадяни вплинули на рішення влади.
5. Чому незалежні засоби масової інформації називають «четвертою владою»?
6. Поясни, чому демократія потребує активності громадян. Якими можуть бути наслідки байдужості людей до виборів і суспільних справ?
7. Чому іноді люди розчаровуються в демократії? Як громадяни можуть підтримувати демократію щодня?
8. Наведи приклад популістського рішення політика (реальний або вигаданий).
9. Поясни поняття «електронна петиція» та «адвокація».
10. Уяви, що ти належиш до молодіжної ради свого міста. Запропонуй ідею адвокаційної кампанії (петиції, флешмобу або акції), яка допоможе вирішити важливу проблему у твоїй школі або громаді. Опиши мету, учасників та очікуваний результат.

Тестові завдання
rnk.com.ua/113359

§12 Я — свідомий громадянин або громадянка

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розуміти, хто такі свідомий громадянин або громадянка;
- розбиратися в політиці держави;
- усвідомлювати значення політичних партій у житті держави.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Чи мають громадяни брати участь у політичному житті своєї держави?

1 Свідомий громадянин або громадянка

Чи зобов'язані громадяни брати участь в управлінні державою? Звичайно, так, адже вони мають побудувати таку державу, де буде комфортно жити їм і їхнім нащадкам. Що таке громадянська активність? Це активність людей, спрямована на розв'язання суспільних проблем.

ЦІКАВО

Праведник народів світу — почесне звання, яке держава Ізраїль присвоює людям неєврейського походження, що під час Голокосту, ризикуючи власним життям, рятували євреїв від нацистського знищення. Понад 2,5 тис. українців здобули це звання за свій героїзм і милосердя.

? Чи можна Праведників народів світу вважати свідомими громадянами?

◆ Медаль «Праведник народів світу»

- ◆ Руслана Лижичко — українська співачка, переможниця пісенного конкурсу «Євробачення-2004», громадська діячка, учасниця Помаранчевої революції та Революції Гідності

? Чому Руслана Лижичко є свідомою громадянкою?

Щодня ти спілкуєшся з однокласниками, друзями, сусідами. Іноді нас об'єднує бажання вирішити певні питання, змінити ситуацію, яка зачіпає.

Багато чого в житті люди роблять свідомо, тобто з певною метою. Так і **свідомі громадяни** намагаються змінити світ на краще. Крім того, вони живуть за певними правилами, сповідують загальнолюдські цінності.

Свідомі громадяни дотримуються законів, поважають і захищають права інших людей, піклуються про довкілля, не залишаються байдужими до подій у суспільстві, беруть участь у громадському житті, цікавляться історією й культурою та є патріотами своєї країни.

ВИЗНАЧЕННЯ

Свідомий громадянин або громадянка — людина, яка усвідомлює свої права й обов'язки, бере активну участь у житті своєї громади, суспільства та діє відповідально перед державою і людьми.

- ◆ Михайло Грушевський — видатний історик і політичний діяч

? Чому він став одним із символів свідомого громадянства?

2 Участь у політичному житті держави

Важливою частиною твого повсякдення є **політичне життя**. Воно охоплює все, що стосується влади, управління державою та участі людей у прийнятті рішень.

Люди впливають на політичне життя держави різними формами та засобами. Вони беруть участь у виборах, долучаються до громадських ініціатив і контролюють дії влади, стають державними службовцями та приймають рішення на рівні громади й держави тощо. Що активніші громадяни, то краще розвиваються демократичні процеси в державі.

Хоч ти ще не маєш права голосувати на виборах, але вже можеш активно впливати на події в країні: через участь у громадських ініціативах, діяльність молодіжних організацій, волонтерство та роботу в шкільному самоврядуванні.

ЦІКАВО

У 2004 р. в Україні відбулися події, що увійшли в історію як Помаранчева революція. Тоді сотні тисяч людей вийшли на вулиці, щоб відстояти своє право на чесні вибори, свободу та демократію. Мирні мітинги, страйки та акції громадянської непокори стали прикладом того, як народ може впливати на владу та змінювати майбутнє країни.

? Завдяки чому українцям удалося відстояти свої права?

ВИЗНАЧЕННЯ

Політичне життя — усе, що стосується держави, політичних партій, громадських організацій та об'єднань і безпосередньо громадян.

- ◆ Перший день Помаранчевої революції. Листопад 2004 р.

- ◆ Кіт Стаббс на відпочинку. 2006 р. За словами місцевих жителів, значну частину часу кіт «лежав у міському універмазі й розмірковував про свої обов'язки». Він мав власну сторінку в соцмережах, і кожен міг написати лист почесному меру

У деяких містах виборці, розчаровані політиками, обирають на посаду мера (міського голови) тварин. Так, у містечку Талкітна (штат Аляска, США) почесним мером став кіт на ім'я Стаббс, який «керував» містом у 1997—2017 рр. А в Каліфорнії собаку Боско обрали мером міста Сунол. Такі випадки траплялися і в інших містах світу.

? Як ти вважаєш, чи доцільна така ситуація в політичному житті?

Усе це — частина політичного життя суспільства, і твоя активна позиція справді має значення для майбутнього держави.

3 Політичні партії

Однією з основ політичного життя держави є **політичні партії**. Україна — багатопартійна держава. Офіційно в ній зареєстровано понад 380 політичних партій, хоча не всі вони ведуть активну діяльність. До політичної партії може приєднатися будь-який громадянин або громадянка після досягнення 18 років. Членство в партії є добровільним. Дозволено одночасно перебувати тільки в одній партії. Деякі громадяни, які працюють на державній службі, не мають права належати до жодної політичної партії. Наприклад, це поліція, прокуратура, суди, Служба безпеки України, митниця, податкова служба, Збройні Сили України. Їм важливо залишатися нейтральними й неупередженими, а належність до політичних партій може впливати на їхню діяльність.

ВИЗНАЧЕННЯ

Політична партія — організоване об'єднання людей, які мають схожі погляди та ідеї, прагнуть здобути владу та втілити свої плани розвитку суспільства й держави.

Із Закону «Про політичні партії в Україні»

Стаття 2. Поняття політичної партії

Політична партія — це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян — прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

- ? Діяльність політичних партій в Україні регулює Закон «Про політичні партії в Україні». Прочитай у ньому визначення політичної партії. Запиши своїми словами, як ти розумієш. Порівняй свою відповідь із відповідями однокласників та однокласниць.

У демократичних державах, як-от Україна, політичні партії допомагають громадянам брати участь в управлінні державою. Кожна людина може обрати політичну партію, яка відображає її інтереси й переконання. Партії, що здобувають найбільшу підтримку на виборах, потрапляють до Верховної Ради України. Там вони створюють більшість або опозицію, впливаючи на ухвалення законів і розвиток країни.

Поки що твій вік не дозволяє вступати до політичних партій, але ти вже можеш стежити за їхньою діяльністю. Багато партій мають відділення, які знайомлять із програмами партій та залучають молодь до різних громадських ініціатив. Твоя активність і вибір визначають, наскільки ти впливаєш на політичне життя держави.

ЦІКАВО

Першою українською політичною партією на території України стала Українська радикальна партія (спочатку мала назву Русько-Українська радикальна партія). Вона була заснована в 1890 р. у Львові на базі радикальних молодіжних гуртків. Головою партії був Іван Франко. Програма ґрунтувалася на ідеях справедливості, демократії та співпраці. Її метою було об'єднання всіх українських земель і забезпечення гідного життя для кожної людини. Діячі партії прагнули пробудити суспільство, зробити його активним і навчити відстоювати свої права.

- ◆ Знак Української радикальної партії (діяла в 1890—1950 рр.)

- ? Поміркуй, які ідеї відстоювала б ця партія в наші дні.

! Підсумок

Бути свідомим громадянином або громадянкою означає не лише вимагати від держави турботи, але й самостійно робити внесок у спільний добробут. Політичне життя показує, наскільки суспільство демократичне: якщо люди вільно висловлюють свої погляди, обирають владу та впливають на рішення, це свідчить про зріле громадянське суспільство. Участь у політичному житті — як право, так і обов'язок громадян. За допомогою політичних партій вони можуть впливати на життя держави.

РЕФЛЕКСІЯ

Поміркуй, як ти вже проявляєш себе як свідомий громадянин або громадянка. Які дії показують твою активну участь у житті громади або школи?

Відеофільм
rnk.com.ua/114698

? Запитання і завдання

1. Які риси має свідомий громадянин або громадянка?
2. Як люди можуть брати участь у політичному житті держави?
3. Чому участь громадян у політичному житті важлива для розвитку демократії?
4. Чому деякі державні службовці не можуть бути членами політичних партій?
5. Яку роль відіграють політичні партії в житті демократичної держави?
6. У чому полягає різниця між просто активною людиною та свідомим громадянином або громадянкою?
7. Чому дотримання законів і повага до прав інших є обов'язком громадян?
8. Які ризики виникають, коли політична партія піклується лише про власні інтереси, а не про потреби громадян?
9. Як свідомий громадянин або громадянка може перевіряти або контролювати діяльність влади?
10. Яким чином шкільне самоврядування можна розглядати як частину політичного життя держави?

Тестові завдання
rnk.com.ua/113360

§13

Практичне заняття Свідомий громадянин або громадянка

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- діяти як свідомий громадянин або громадянка;
- розумітися на політичному житті.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Що потрібно робити, щоб бути свідомим громадянином або громадянкою у твоєму віці?

Однією з головних ознак свідомого громадянина або громадянки є знання своїх прав. Тоді тебе буде важко обдурити, залякати або змусити робити щось заборонене. Ти можеш твердо відстоювати власні інтереси — на твоєму боці закон. Ти знаєш, куди рухатися, адже не припустишся помилок і не вчиниш дій, які порушують закон. Також ти поважатимеш права інших людей. У своїх діях ти намагатимешся зробити свідомий вибір, адже знаєш наслідки хибних рішень. І найголовніше: ти будеш змінювати суспільство й державу.

ЦІКАВО

Слово «громадянин» позначає людину, яка належить до певної громади або держави та має права й обов'язки. Ідея громадянства з'явилася ще в стародавніх європейських цивілізаціях. У V ст. до н. е. в Давніх Афінах існувало поняття «політес». Воно означало вільного жителя поліса (міста-держави), який мав право брати участь в управлінні, голосувати на зборах і нести відповідальність за свою державу. Проте громадянами полісів не могли бути жінки, раби та чужоземці.

ЦІКАВО

Термін «римський громадянин» позначав особливий юридичний статус, який надавав людині певні права та обов'язки. Спочатку його мали лише вільнонароджені римляни.

- ◆ Типовим одягом для римських чоловіків була тога, яку могли носити тільки громадяни Риму

- ? Чому тогу могли носити тільки римські громадяни?

- ◆ Знання обов'язків — основа порядку в суспільстві. Якщо всі люди виконуватимуть свої обов'язки водія та дотримуватимуться правил дорожнього руху, буде значно менше аварій

Знання прав допомагає захистити себе від їхнього порушення з боку інших людей і держави. Знання своїх прав — необхідність, свобода й відповідальність.

Ще однією ознакою свідомого громадянина або громадянки є знання своїх обов'язків. У такий спосіб ти захищаєш передусім себе: ніхто не зможе вимагати від тебе незаконних дій. Ти формуєш громадянську свідомість, адже це дає розуміння впливу власних дій на інших людей. Якщо ти знаєш свої обов'язки, то чітко розумієш і свої права, оскільки права та обов'язки часто пов'язані між собою. Отже, знати свої обов'язки — означає бути відповідальним, надійним і свідомим громадянином або громадянкою.

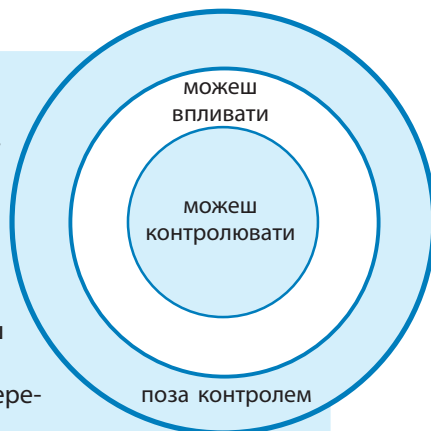
Для того щоб активно жити та впливати на сучасне й майбутнє, не завадить підготуватися. Виконай запропоновані вправи разом зі своїми однокласниками та однокласницями.

ЗАВДАННЯ

Вправа «Коло мого впливу»

Мета: розібратися зі своєю відповідальністю, впливом і можливостями.

1. Намалюй три кола одне в одному та пропиши в них:
 - у центрі (маленьке коло) — те, що ти можеш контролювати (дії, слова, вибір);
 - наступне (більше коло) — те, на що ти можеш впливати (група, школа, робота).
 - зовнішнє коло (найбільше коло) — те, що перебуває поза твоїм контролем.
2. Обговори в парі або малій групі, як можна розширити коло впливу через активну участь (в акціях, ініціативах або волонтерстві).

ЗАВДАННЯ

Вправа «Права й обов'язки»

Мета: зрозуміти взаємозв'язок громадянських прав та обов'язків.

1. Запиши декілька своїх прав як громадянина або громадянки України та декілька обов'язків. Створи пари відповідності. Наприклад: право на освіту — обов'язок здобути середню освіту.
2. Обговори в парі або малій групі результати роботи. Поясни, як взаємопов'язані права та обов'язки.

ЗАВДАННЯ

Вправа «Твоя громада — твоя відповідальність»

Мета: сформулювати уявлення про потреби громади та власні можливості.

1. У складі малої групи зроби карту своєї громади (за допомогою інтернету завантаж карту свого населеного пункту — краще спочатку обрати невелику територію).
2. Проведи дослідження цієї території та з'ясуй її проблеми (відсутність пандуса або з'їзду, сміття на дорозі). Познач проблемні місця на карті.
3. Обговори в класі отримані результати. Запропонуй декілька ідей для розв'язання проблем (провести акцію з прибирання сміття, написати лист до відповідальної організації, залучити пресу для висвітлення проблеми тощо).
4. За можливості реалізуй свою ідею. Зверни увагу на те, що для більшості заходів необхідна допомога дорослих.

ЗАВДАННЯ

Вправа «Депутат моєї громади»

Мета: сформулювати уявлення про частину політичного життя через знайомство з виборними представниками.

1. Знайди інформацію про депутата своєї громади. Зазвичай вона міститься на сайті органів державної влади громади. Визнач, у якій сфері переважно діє цей депутат, з'ясуй його професію та освіту, хобі. Також можна дістати інформацію про депутатські комісії, у яких він бере участь.
 2. Визнач декілька проблем твоєї громади, які входять до сфери повноважень цього депутата.
 3. Знайди в інтернеті варіанти оформлення звернення до депутата. Напиши коротке звернення щодо проблеми громади та запропонуй, як її усунути.
 4. Надішли лист електронною поштою на адресу депутата або відповідної ради.
 5. Дочекайся відповіді та обговори її в класі.
- За потреби звернися по допомогу до вчителя або вчительки.

ВИЗНАЧЕННЯ

Депутат (від латинського слова *deputatus* — «призначений») — особа, обрана населенням до представницького органу державної влади або органу місцевого самоврядування.

РЕФЛЕКСІЯ

Що означає для тебе бути свідомим громадянином або громадянкою?

ЦІКАВО

У Давніх Афінах громадяни обирали своїх представників у Народні збори — це можна вважати найдавнішою формою депутатства.

- ◆ Трибуна оратора на Народних зборах у Давніх Афінах. Сучасний вигляд

§14 Медіаграмотність (інформація)

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- пояснювати, що таке джерело інформації;
- розрізняти первинні, вторинні та третинні джерела;
- визначати правдивість інформації;
- критично аналізувати дані з різних джерел;
- обирати надійні джерела для навчання та спілкування.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Назви джерела, із яких ти найчастіше отримуєш інформацію.
Чи всі слова «хмаринки слів» тобі відомі?

1 Що таке інформація

Ти живеш в інформаційному середовищі. Навкруги тебе вирує інформація, яку ти бачиш і чуєш, часто навіть не звертаючи на це уваги. Із рекламних плакатів, екранів телебачення та гаджетів,

◆ Друкарський верстат
Йоганна Гутенберга

із розмов друзів та подруг, перехожих, із гучномовців у магазинах та радіо — з усіх боків на тебе лине інформація.

Проте так було не завжди. У давні часи передання інформації обмежувалося усними розмовами. Потім на площі виходили глашатаї та проговорювали необхідні повідомлення. Поява писемності спочатку не дуже змінила ситуацію. Писемних людей було мало, а для записів використовували важкі й незручні кам'яні брили та глиняні таблички. Люди шукали різні матеріали для письма — бамбукові дощечки, папірус (очерет), тканина (шовк), кора дерев (береста).

У Давньому Римі за часів Юлія Цезаря почали виходити щоденні рукописні інформаційні аркуші. У Китаї у VIII ст. з'явилися перші рукописні газети. Винахід Йоганном Гутенбергом у XV ст. друкарського верстата зробив стрибок у поширенні інформації. Спочатку суттєво збільшилася кількість книг, а на початку XVII ст. в Європі з'явилися перші друковані періодичні видання.

ЗАВДАННЯ

Поясни, чому винахід друкарського верстата став справжнім проривом у поширенні інформації.

- ◆ Рухомі металеві літери та пристрій для набору тексту, створені Йоганном Гутенбергом

ЦІКАВО

«La Gazette» — перша щотижнева газета, яку видавали у Франції з 1631 р. У цьому виданні в 1636 р. вперше з'явилася інформація про українців — козаків, учасників Тридцятилітньої війни.

? Чому поява інформації про українців у французькій газеті була важливою?

Через 300 років, наприкінці XIX ст., брати Люм'єр винайшли сінематограф, а італійський інженер Гульєльмо Марконі — радіо. Кількість інформації збільшилася в багато разів. У XX ст. з'явилися нові винаходи для передання інформації: телевізор, комп'ютер, інтернет.

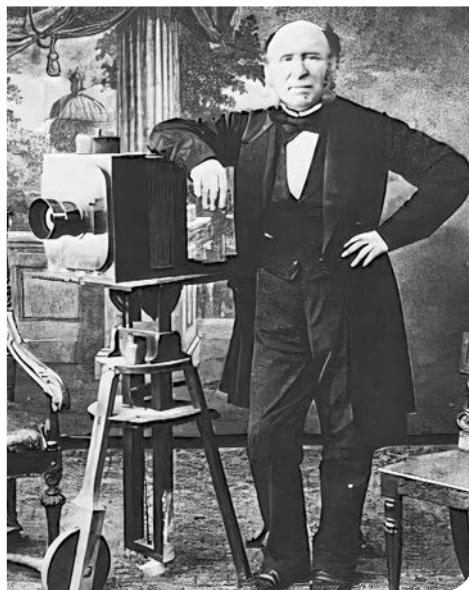

◆ Титульна сторінка «La Gazette»

ЦІКАВО

Kodak Nr. 1 — фотографічний апарат Джорджа Істмена, що увійшов в історію як перший серійний фотоапарат із фотоплівкою. Його випускали в 1889—1895 рр.

? Чи є фотографія джерелом інформації?

◆ Фотограф кінця XIX ст.

ПОМІРКУЙ

Один із перших німецьких серійних телевізорів *Telefunken* з'явився в 1936 р. Телебачення тривалий час було одним із найбільших каналів масмедіа.

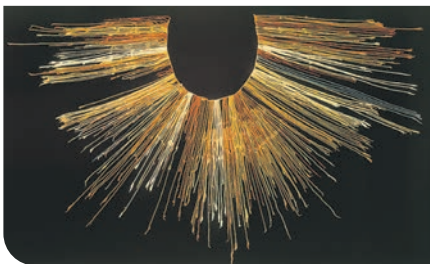
? Поясни, чому телебачення має вплив на багатьох людей у світі.

◆ Телевізор *Telefunken*

2 Джерела інформації

Через постійний потік інформації може здаватися, що ти знаєш усе. А звідки береться ця інформація та чи можна їй довіряти? Саме тому важливо розуміти, що таке джерела інформації і як із ними працювати.

Джерело інформації — це місце або особа, від якої ми отримуємо певні дані, факти та повідомлення. Це можуть бути люди, документи, книги, сайти, телепередачі. Усе, що передає нам знання про навколишній світ, є джерелом інформації. Те, звідки походить інформація, впливає на її правдивість і точність. Саме тому всі джерела інформації поділяють на три основні типи: первинні, вторинні та третинні.

ЦІКАВО

Кіпу — прадавня рахункова система інків і народів Анд. Її використовували для передавання інформації за допомогою різноколірних мотузків із вузликами на них.

? Чи можна вважати кіпу джерелом інформації? Якщо так, то яким?

◆ Кіпу інків

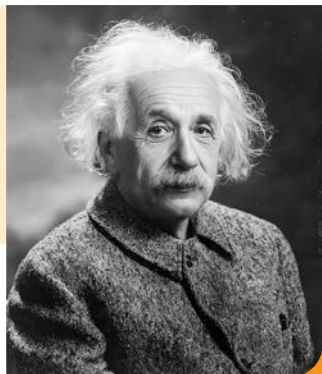
АФОРИЗМ

Не вір у все, що бачиш — навіть якщо це фотографія.

Альберт Ейнштейн

? Про що казав учений?

- Альберт Ейнштейн — німецько-швейцарсько-американський фізик єврейського походження

Первинні джерела — оригінальні матеріали, які містять інформацію «з перших вуст». Вони створені безпосередніми учасниками подій або особами, які збирали факти особисто. Це можуть бути офіційні документи, закони, щоденники, фотографії, листи, відеозаписи, інтерв'ю, звіти, наукові дослідження, опитування. Прикладами первинних джерел є інтерв'ю зі свідком події, офіційна постанова уряду. Вони найточніше відображають реальність, але їх потрібно вміти аналізувати: чи не спотворив автор факти, чи не був упередженим.

Вторинні джерела — інформація, створена на основі первинних джерел. Автори таких матеріалів зазвичай аналізують, узагальнюють або пояснюють уже відомі дані. Це можуть бути статті в газетах, підручники, наукові огляди, аналітичні матеріали, документальні

ПОМІРКУЙ

Першими носіями інформації були наскельні малюнки — вони зберегли історію життя давньої людини.

? Чи можна вважати наскельні малюнки первинними джерелами?

- ◆ Наскельні малюнки (Іспанія, провінція Кастильйон). Близько 7000—5000 рр. до н. е.

фільми. Наприклад, коли журналіст пише статтю про результати опитування, проведеного іншою організацією, він створює вторинне джерело. Такі джерела корисні для розуміння теми, але в них може з'явитися думка, сприйняття та тлумачення автора.

Третинні джерела — збірки, каталоги та довідкові матеріали, які узагальнюють інформацію з багатьох інших джерел. Це енциклопедії, словники, бібліографії, бази даних, довідники. Вони зручні для швидкого пошуку загальних відомостей, але не містять глибокого аналізу.

Усі три типи джерел важливі, але потрібно розуміти, для чого саме ти їх використовуєш. Якщо тобі потрібні факти — звертайся до первинних джерел. Якщо хочеш зрозуміти зміст або наслідки подій — до вторинних. А якщо шукаєш коротку довідкову інформацію — до третинних.

Отже, освічена людина не просто отримує інформацію, але й знає, звідки вона походить і чи варто їй довіряти. Це і є одна з головних ознак критичного мислення.

ЗАВДАННЯ

Розглянь зображення. Назви первинні, вторинні та третинні джерела.

! Підсумок

Ми живемо в інформаційному суспільстві, де новини з'являються щосекунди. Однак важливо не лише отримувати інформацію, а й розуміти, звідки вона прийшла. Первинні джерела дають факти, вторинні допомагають їх осмислити, а третинні — узагальнюють. Критичне ставлення до джерел — це не недовіра, а розумний захист від обману.

РЕФЛЕКСІЯ

Які три джерела ти вважаєш найнадійнішими? Чому?

? Запитання і завдання

1. Що є джерелом інформації?
2. Наведи приклади первинних, вторинних і третинних джерел.
3. Чому важливо розрізняти типи джерел?
4. Звідки найчастіше ти отримуєш інформацію?
5. Як ти перевіряєш правдивість інформації?
6. Знайди приклад новини в соцмережах і визнач, до якого типу джерел вона належить.
7. Заповни в зошиті таблицю.

Тип джерела	Приклад	Рівень надійності

8. Поясни, чому електронна енциклопедія «Вікіпедія» не завжди може бути первинним джерелом.
9. Поміркуй, які наслідки може мати використання неправдивих джерел у навчанні.
10. Обговори в парі, чому критичне мислення починається з уміння перевіряти джерела.

Тестові завдання
rnk.com.ua/113361

§15

Інформаційна безпека

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- розуміти, що таке інформаційна безпека;
- пояснювати, із якими загрозами можна зіткнутися в інформаційному суспільстві;
- розпізнавати маніпуляції та фейки;
- захищати свої персональні дані;
- застосовувати правила інформаційної гігієни в повсякденному житті;
- мислити критично та відповідально поводитися в інформаційному просторі.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Як ти вважаєш, чи може інформація бути такою ж небезпечною, як вірус?

1 Загрози в інформаційному суспільстві

Зараз кожен може створити публікацію без перевірки фактів. Це відкриває двері для передання неправдивої інформації, що швидко набирає популярності. Так люди непомітно для себе стають ланцюжком у її поширенні. Тому важливо дбати про **інформаційну безпеку**.

Людство переживає небачений інформаційний вибух. Новітні технології, винаходи та поява інтернету докорінно змінили спосіб отримання, передання та споживання даних.

ВИЗНАЧЕННЯ

Інформаційна безпека — захист людини, суспільства й держави від неправдивої, шкідливої або маніпулятивної інформації.

АФОРИЗМ

Хто володіє інформацією, той володіє світом.

Натан Ротшильд

? Чи перевірені ці слова на практиці? Наведи власні приклади.

- Натан Ротшильд — засновник банківської династії, що використав перевагу в отриманні інформації для накопичення величезних статків

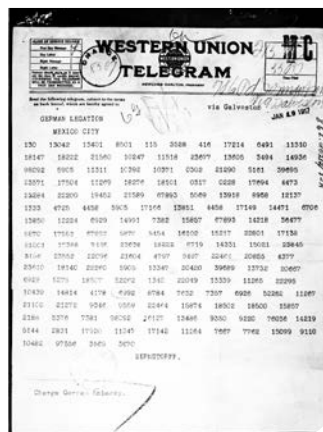

ВИЗНАЧЕННЯ

Інформаційна війна — боротьба за вплив на свідомість людей через поширення певної інформації.

Так з'явилося нове явище, яке називають **інформаційною війною**. Це цілеспрямований вплив на населення іншої країни (і в мирний, і у воєнний час) шляхом поширення певної інформації.

◆ «Телеграма Циммермана»

ЦІКАВО

«Телеграма Циммермана» — таємне повідомлення, надіслане 17 січня 1917 р. міністром закордонних справ Німецької імперії Артуром Циммерманом послу Німеччини в Мексиці. У ньому йшлося про пропозицію створити військовий союз між Німеччиною та Мексикою проти Сполучених Штатів Америки. В обмін на підтримку Німеччина обіцяла Мексиці повернення втрачених територій на півдні США. Телеграму перехопила британська розвідка, після чого її зміст передали уряду США. Оприлюднення цього документа спричинило хвилю обурення в американському суспільстві та стало однією з причин участі США в Першій світовій війні.

? Чи можна вважати ці події прикладом загрози в сучасному світі?

Її мета — посіяти сумніви, нав'язати вигідні комусь ідеї. Головна зброя в цих війнах — інформація. Використовують маніпуляції, фотомонтаж, перекручені новини, створення паніки через страх або недовіру. Із появою штучного інтелекту можливості засобів впливу ще більше розширилися.

2 Як протидіяти загрозам в інформаційному суспільстві

Ти також перебуваєш на полі інформаційної війни. Як себе захистити? Уважно стався до публікацій, які масово поширюються в соціальних мережах і викликають сильні емоції — саме на це часто й розрахована неправдива інформація. Навіть справжні фотографії можуть подавати з викривленим змістом. Звертай увагу на орфографічні й стилістичні помилки — це може свідчити про сумнівне джерело.

Крім того, соцмережі формують «інформаційні бульбашки», коли ти бачиш лише ту інформацію, яка збігається з твоїми поглядами. Це знижує здатність критично мислити й об'єктивно оцінювати ситуацію.

- ◆ Американський письменник Елі Парайзер, що у 2010 р. сформував поняття «інформаційна бульбашка»

ПОМІРКУЙ

Як працює «інформаційна бульбашка»? Соцмережі підлаштовуються під твої вподобання. Якщо ти часто дивишся відео про спорт — тобі показують ще більше спорту. Це може створити «інформаційну бульбашку», тобто ти бачиш лише те, що тобі цікаво, і перестаєш помічати інше.

? Як цього уникнути?

◆ Єгипетські ієрогліфи

Навчання навичок аналізу інформації — постійний процес. Тренувати критичне мислення треба щодня, і з часом ти зможеш упевнено визначати правдивість інформації. У цифрову епоху на перший план виходять питання захисту приватності та безпеки. Часто люди залишають у мережі багато інформації про себе. Для того щоб її не використали для комерційних або шахрайських цілей, треба контролювати налаштування, добирати складні паролі. Не відкривай підозрілі листи й покликання, щоб не натрапити на кіберзагрози (віруси, **фішинг** тощо).

Важливо знати свої права щодо захисту **персональних даних**. Зокрема, їх містить Закон України «Про захист персональних даних».

ЦІКАВО

Понад 6 тис. років тому єгипетські жерці почали використовувати знаки й символи для передання інформації — ієрогліфи. Проте кількість людей, які могли розуміти їх, спочатку була обмежена.

? Чи можна вважати використання ієрогліфів формою інформаційної безпеки?

ВИЗНАЧЕННЯ

Фішинг — інтернет-шахрайство, під час якого обманом отримують персональні дані людини з метою викрадення грошей або доступу до чужих облікових записів.

Персональні дані — будь-яка інформація про конкретну людину, що дає змогу її знайти (ім'я, адреса, телефон, фотографія, акаунти тощо).

ЗАВДАННЯ

Подивися свою стрічку новин або відео в TikTok. Вибери один допис або ролик і перевір його. Чи зазначено в ньому автора й джерело? Чи є посилання на інші джерела? Чи не викликає повідомлення надмірних емоцій? Якщо хоча б одна відповідь «ні» — це може бути маніпуляція.

Твоїми персональними даними є основні ідентифікаційні дані (ім'я та прізвище, дата й місце народження, ідентифікаційний код, номер ID-картки), контактні дані (адреса проживання, номер телефону, електронна пошта), фінансова інформація, дані про здоров'я, цифрові ідентифікатори (IP-адреса, дані з акаунтів у соцмережах), біометричні та генетичні дані. Захист персональних даних є не лише правом, але й відповідальністю кожної людини.

3 Інформаційна гігієна

Ти знаєш, що таке гігієна: мити руки, чистити зуби, доглядати за тілом. Це допомагає залишатися здоровими фізично. Проте є ще один вид чистоти, так само важливий — **інформаційна гігієна**. Адже наш розум щодня споживає величезну кількість новин, відео, повідомлень. І якщо не стежити за цим, твоя свідомість може «захворіти». Тому інформаційна гігієна — це своєрідна щітка для думок. Вона допомагає зберігати чистоту не лише зовні, але й усередині — у своїх переконаннях і судженнях.

ВИЗНАЧЕННЯ

Інформаційна гігієна — правила безпечного споживання інформації.

- ◆ Як ми миємо руки після вулиці, так само маємо очищати свій мозок від шкідливої інформації

- ◆ Американські війська висаджуються на Кубі: початок іспансько-американської війни. 1898 р.

ЦІКАВО

«Жовта преса» — це назва для газет і журналів, які замість перевірених новин друкують сенсації, плітки, перебільшення та скандали, щоб привернути увагу читачів. Цей термін з'явився в США наприкінці XIX ст. У цей час газети звинувачували Іспанію у вибуху американського корабля на Кубі, хоча справжні причини не були відомі. Під впливом статей США оголосили війну. Цей випадок став типовим прикладом того, як неперевірена інформація може змінити хід історії.

Нові технології надали людині майже необмежений доступ до інформації. Щоб протистояти загрозам, запроваджують різні форми захисту, які й дістали назву «інформаційна гігієна».

Правила інформаційної гігієни

- Стався до інформації критично, перевіряй її
- Крикливий заголовок — поганий знак
- Не намагайся перечитати й передивитися все
- Не поширюй інформацію, якщо немає впевненості в її правдивості
- Час від часу здійснюй резервне копіювання важливих файлів
- Використовуй і постійно оновлюй системи захисту

- ◆ Як захистити себе в інформаційному просторі

! Підсумок

Ти живеш у світі, де головною зброєю стає інформація. Неправдиві новини, маніпуляції, пропаганда, втрата даних — це реальні загрози. Однак твоя уважність, критичне мислення та відповідальність стануть надійним захистом. Інформаційна безпека починається не з антивірусу, а з тебе, з уміння перевіряти факти, захищати свої дані та не поширювати сумнівну інформацію. Не вір у все, що бачиш, обережно стався до того, що споживаєш.

РЕФЛЕКСІЯ

Як ти можеш захистити свої персональні дані щодня?

? Запитання і завдання

1. Що таке інформаційна безпека?
2. Наведи приклади інформаційних загроз.
3. Як фейки впливають на думки людей?
4. Чому важливо захищати свої персональні дані?
5. Що таке інформаційна війна та як вона відбувається?
6. Назви ознаки неправдивої новини.
7. Як соцмережі створюють «інформаційні бульбашки»?
8. Склади власний код інформаційної гігієни (п'ять правил безпечного користування інтернетом).
9. Наведи приклад, коли твоє рішення захистити персональні дані допомогло уникнути проблеми.
10. Розроби пам'ятку «Як перевірити правдивість новини».

Тестові завдання
rnk.com.ua/113362

§16

Практичне заняття

Як убезпечити себе у віртуальному світі

НА УРОЦІ ТИ НАВЧИШСЯ:

- перевіряти інформацію;
- розвивати критичне мислення;
- розглядати події критично.

МОТИВАЦІЙНЕ ЗАПИТАННЯ

Які загрози можуть чекати на тебе у віртуальному світі?

Ти живеш в інформаційному суспільстві. Навколо щодня вирують мільярди знаків, байтів і пікселів інформації. Проте в цьому потоці даних приховуються багато ризиків. Щоб убезпечити себе, потрібно постійно бути напоготові, дотримуватися правил інформаційної гігієни та розвивати критичне мислення.

У наші дні більшість інформації українці отримують з інтернету. За даними досліджень, українці дізнаються новини переважно із соціальних мереж. І от у величезному інформаційному полі щодня з'являються та поширюються сотні й тисячі **фейків**. Слово *fake* у перекладі з англійської мови означає «підrobка». А сам термін має багато визначень.

ВИЗНАЧЕННЯ

Фейк — неправдива інформація, яку часто поширюють у вигляді новин.

Фейк — подання фактів у спотвореному вигляді або подання свідомо неправдивої інформації.

Фейк — спосіб маніпуляції свідомістю шляхом надання неповної інформації, спотворення змісту з метою підштовхнути до певних дій або думок.

Як не потрапити до пастки фейків? Для цього існує безліч порад. От деякі з них:

- Звертай увагу на джерела, на URL, де розташована інформація. Часто адресу підмінюють або розташовують інформацію на дивних або незвичних серверах. Буває, що адреси схожі на популярні, але до поширеного посилання додається якась літера або позначка.
- Звертай увагу на джерела інформації. Часто вони відсутні, анонімні або взяті із соцмереж і їх важко відстежити. Якщо наявні прямі посилання — перевір їх.
- Обов'язково звертай увагу на дату та час публікації. Іноді давню інформацію намагаються видати за новину.
- Якщо ти зацікавишся інформацією — шукай першоджерело або підтвердження на надійних сайтах.

ЦІКАВО

Емська депеша — це урядове офіційне повідомлення, надіслане в 1870 р. з Пруссії, що стосувалося відносин із Францією. Прем'єр-міністр Пруссії Отто фон Бісмарк навмисно склав його текст так, щоб розсердити французький уряд. Так і сталося. Цей лист став приводом до війни. Згодом назву «Емська депеша» почали вживати як приклад провокаційного повідомлення, що може спричинити великі наслідки.

- ? Подумай, чи можна вважати Емську депешу фейком.

◆ Пам'ятний знак «Емська депеша» в Бад-Емсі (Німеччина)

ЦІКАВО

Фактчекінг (у перекладі з англійської мови — «перевірка фактів») — перевірка фактичної точності та достовірності сумнівних повідомлень, звітів, заяв та інших матеріалів. Відомі соціальні мережі використовують фактчекінг.

? Для чого потрібен фактчекінг у соціальних мережах?

◆ Фактчекінгом займаються як міжнародні мережі, так і українські організації

- Подивися на заголовок. Більшість людей реагує на нього. Навіть виник термін — «клікбейтний заголовок» (від англійських слів, що в перекладі означають «клацання» + «наживка»). Отже, якщо твою увагу привернуло незвичне оформлення або текст, постався до цього обережно.
- Читай не лише заголовок, а й текст новини. Часто заголовок і короткий вступ (підводка) не відповідають змісту матеріалу.
- Також тебе має насторожити текст, у якому все написано великими літерами або використано багато знаків оклику. Це робиться, щоб привернути твою увагу. Яскраве, особливо негативне забарвлення, може свідчити про упередженість матеріалу.
- Якщо в матеріалі є звернення до забобонів, теорій змови — не варто зважати на нього.
- У професійній інформації практично не може бути граматичних помилок, неправильного відмінювання прізвищ тощо.
- Особливу увагу приділяй фото- та відеоматеріалам. Часто візуальні матеріали не стосуються тексту або навіть змонтовані. Для перевірки фото- та відеоматеріалів існують спеціальні сайти та програми.
- Часто в інформації посилаються на експертів. Дуже обережно підходь до їхньої думки. Інформація щодо експерта має бути повною — яку установу або організацію він представляє та інше. Безособові фрази, як-от «один експерт» чи «лікарі» тощо викликають недовіру.

Відеофільм
rnk.com.ua/114699

- ◆ Дотримуйся трьох правил:
- 1) не читай інформацію з невідомих джерел;
 - 2) пам'ятай, що навіть найавторитетніші джерела можуть помилятися;
 - 3) сумнівайся, якщо інформація не підкріплена доказами

- Будь-які посилання на дослідження та соціологічні опитування мають містити інформацію про організацію, яка проводила їх, час і місце.

Наостанок. Це не всі поради, які можна знайти та використувати. Розроби зручний для тебе алгоритм перевірки матеріалів і користуйся ним. Перевірка інформації — своєрідний пазл, який складається з великої кількості частин. Зібравши його, ти отримаєш безпеку у віртуальному світі.

ЗАВДАННЯ

Обери джерело, якому довіряєш, та перевір його надійність, використовуючи наведені поради.

Мабуть, найголовнішою зброєю для створення безпечного середовища є критичне мислення. Його потрібно розвивати. Наприклад, спробуй подивитися на проблему або подію з іншого боку. І тут нам на допомогу приходять звичайні дитячі казки.

ЗАВДАННЯ

Згадай казку про Червону Шапочку. Якщо не пам'ятаєш її, прочитай короткий переказ та дай відповіді на запитання.

Казка «Червона Шапочка»
*Народна європейська казка,
літературно оброблена у Франції Шарлем Перро,
пізніше записана в Німеччині братами Грім*

Жила одна дівчинка. Якось мама подарувала їй червоний головний убір. Дівчинка його носила, майже не знімаючи. Тому її всі так і звали — Червона Шапочка.

Одного разу мама попросила доньку провідати її бабусю, яка жила за лісом. Дорогою дівчинка зустріла вовка та розповіла йому, куди йде й навіщо. Вовк випередив дівчинку, знайшов будинок бабусі та ліг у ліжко замість неї. Коли дівчинка прийшла, то одразу не помітила підміни. Скориставшись цим, вовк проковтнув її. На щастя, повз хатинку проходили лісоруби, які розполювали живіт вовка та врятували бабусю та онуку.

Червона Шапочка зустрічає вовка.
Художник Волтер Крейн. 1875 р.

? Якою ти собі уявляєш дівчинку? А вовка? Чому саме так?

ЗАВДАННЯ

Ми знаємо казку з погляду дівчинки. Хоча в ній був ще один герой — Вовк. Прочитай його розповідь та дай відповіді на запитання.

Історія, яку розповів Вовк

Я народився та виріс у лісі. Це моя домівка. Я дбаю про неї все моє життя: тримаю в чистоті та захищаю.

Одного сонячного дня я побачив дівчинку. Вона йшла не кваплячись, рвала квіти й голосно та фальшиво співала на весь ліс. Я зупинив її та запитав, хто вона та чи не потрібна їй допомога. Дівчинка відповіла, що вона й сама впорається, а от її бабусі, до якої вона прямує, допомога вкрай необхідна, бо старенька хворіє. Сама ж дівчинка почала хизуватися своїм червоним капелюшком. Звісно, я знав стареньку, і дізнавшись, що вона в біді, чимдужче побіг на допомогу.

Діставшись хатинки, я допоміг старенькій та розповів їй про зустріч із дівчинкою. Обурена жінка запропонувала провчити онуку. Ми домовилися, що я вдам із себе бабцю й налякаю дівчисько.

Однак те, що сталося далі, зовсім мене спантеличило. Дівчинка не цікавилася здоров'ям бабусі. Натомість вона ставила якісь дурні запитання про мої вуха, очі та зуби. Це було досить образливо! Хоча я спокійно відповідав. І чесно сказав, що, маючи такі зуби, можу і її з'їсти. Тоді вона почала кричати так голосно, як і співала в лісі. Я не витримав і втік. Моя добра слава була втрачена. Тепер усі вважають мене злим і страшним звіром, який їсть малих дітей.

? Чи змінилася твоя думка про Вовка? А про Червону Шапочку?

Отже, тепер ти бачиш, що часто інформація залежить від того, з якого боку дивитися на події. Спробуй подивитися на події ще однієї народної казки від різних її героїв.

ЗАВДАННЯ

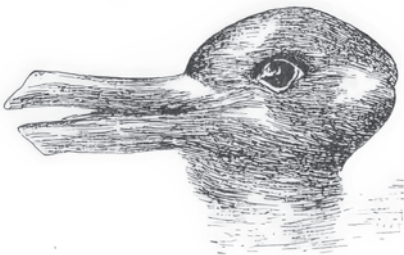
Пригадай казку «Колобок». Напиши коротку розповідь від імені одного з її героїв.

Казка «Колобок»
Слов'янська народна казка

Жили собі дід і баба. Одного разу дід попросив бабу спекти колобка (хліб круглої форми). Спекла вона колобка й поставила на підвіконні його вистигати. Колобок стрибнув із вікна та покотився в ліс. Дорогою він зустрів Зайця, Вовка, Ведмедя й Лисицю. Кожен хотів його з'їсти, і кожному Колобок співав пісню: «Я від діда втік, я від баби втік, я... і від тебе втечу». І втік від усіх, крім Лисиці. Вона вдала, що погано чує, і Колобок підійшов ближче. Тоді Лисиця з'їла його.

ЦІКАВО

Деякі речі показують, що наше сприйняття світу рідко буває цілком однозначним. Подвійне (реверсивне) візуальне зображення — це ілюстрація, яку можна сприймати по-різному: залежно від кута зору або уваги ти бачиш, наприклад, або качку, або зайця, але не обидва образи одночасно. Такі зображення показують, як наше сприйняття може змінюватися.

- ◆ Кого ти бачиш на ілюстрації — качку чи зайця?

- ◆ Поштова марка України з ілюстрацією казки «Колобок». 2002 р.

РЕФЛЕКСІЯ

Які конкретні кроки ти можеш зробити, щоб захистити себе у віртуальному світі?

- ◆ Що ти бачиш на цій ілюстрації?

§17

Узагальнення

Вітаю!

Тобі вдалося подолати надзвичайно цікавий і важливий шлях вивчення курсу «Громадянська освіта». Тепер ти знаєш про те, що означає бути відповідальним і свідомим громадянином або громадянкою, як працює держава, чому права людини є найвищою цінністю, як кожен і кожна з нас може впливати на зміни в суспільстві. Також ти вже розумієш, що громадянська позиція починається з поваги — до себе, до інших людей, до закону та до власної країни.

Цей курс допоміг тобі краще зрозуміти себе, свої права й обов'язки, навчитися відповідально користуватися свободою, поважати інших людей і цінувати власну гідність. Ти можеш критично мислити, аналізувати інформацію, робити вибір і брати відповідальність за свої дії.

Пам'ятай, що демократія починається з тебе. Вона живе у твоїх щоденних вчинках — у здатності слухати, допомагати, захищати справедливість, діяти чесно й доброзичливо. Бути громадянином і громадянкою означає не стояти осторонь, а брати активну участь у житті свого класу, громади, школи, міста або села, держави.

Ти — частина українського народу, і саме від тебе залежить, якою буде Україна завтра. Вір у свої сили, будь активною, відповідальною та відкритою до світу особистістю. Нехай знання, здобуті на уроках громадянської освіти, допомагають тобі впевнено крокувати вперед, приймати мудрі рішення та змінювати світ на краще. Адже саме ти можеш бути творцем змін!

Запропоновані вправи дадуть тобі змогу підсумувати свої знання з курсу «Громадянська освіта».

Вправа «Терміни»

1. Згадай і запиши терміни, які тобі зустрічалися під час опанування курсу.
2. Порівняй свій список термінів зі списками однокласників.

Вправа «Громадяни»

1. Намалюй силует (контур) людини.
2. Усередині контуру напиши якості громадянина або громадянки (гідність, відповідальність, толерантність тощо).
3. Зовні контуру вкажи дії громадянина або громадянки, що відповідають зазначеним якостям (допомога в громаді, волонтерство тощо).
4. Презентуй свою роботу. Обговори її в класі.

◆ Бути громадянином або громадянкою — означає діяти з гідністю та відповідальністю

Вправа «Дерево демократії»

1. Намалюй стовбур дерева та гілки.
2. Усередині стовбура напиши слово «Демократія».
3. Домалюй до гілок листки, на яких напиши те, без чого неможливе існування демократичної держави (свобода, рівність тощо).
4. Презентуй свій малюнок у класі та поясни, чому на твоєму дереві саме такі листки.

◆ Доглядай демократію — і вона дасть плоди свободи й рівності

Я І ДЕРЖАВА. ПУТІВНИК СВІДОМОГО ГРОМАДЯНИНА

ПОЛІТИКА: ЯК ДЕРЖАВА ПРИЙМАЄ РІШЕННЯ

ПОЛІТИКА – ЦЕ СПОСІБ ДОМОВЛЯТИСЯ

Це діяльність, спрямована на прийняття рішень для спільноти, здобуття та використання влади задля спільного блага.

ПОЛІТИКА СТОСУЄТЬСЯ КОЖНОГО

Навіть без права голосу ти впливаєш на політику через волонтерство, шкільне самоврядування та громадські ініціативи

НЕЗАЛЕЖНІ ЗМІ – «ЧЕТВЕРТА ВЛАДА»

Вони інформують громадян, контролюють політиків та створюють простір для вільного обговорення

СУДИ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Суди забезпечують справедливість, а місцеве самоврядування вирішує щоденні питання своєї громади

ПАРЛАМЕНТ (ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ)

Головний законодавчий орган, який ухвалює закони та представляє інтереси громадян

УРЯД (КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ)

Виконавча влада, яка втілює закони в життя, керує економікою, освітою та сферою безпеки

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Глава держави, гарант Конституції та символ єдності народу

ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ: ТВІЙ ГОЛОС МАЄ ЗНАЧЕННЯ

АДВОКАЦІЯ – ЗАХИСТ ІДЕЙ

Це дії, спрямовані на захист суспільних ідей або вплив на рішення влади законними й мирними способами

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ

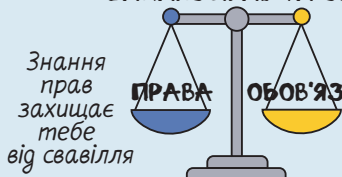
Це цифровий інструмент демократії: створюєш звернення, збираєш підписи – і влада зобов'язана його розглянути

СВІДОМЕ ГРОМАДЯНСТВО: ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

ХТО ТАКИЙ СВІДОМИЙ ГРОМАДЯНИН?

Людина, яка знає свої права, виконує обов'язки, бере активну участь у житті громади та діє відповідально

БАЛАНС ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ

А виконання обов'язків створює порядок у суспільстві

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦИТ: МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ТА БЕЗПЕКА

ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЕНА

Правила безпечного споживання інформації: перевірка фактів (факт-чекінг) та критичне ставлення до «клікбейтних» заголовків

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Твоє ім'я, адреса, фото та акаунти – це цінна інформація, яку потрібно оберігати від кібершахраїв та маніпуляцій

Зміст

§ 1. Вступ	3
------------------	---

РОЗДІЛ 1. Я — ОСОБИСТІСТЬ

§ 2. Особистість	8
§ 3. Я — українець або українка	17
§ 4. Захист прав людини	25
§ 5. Практичне заняття. Твої права та обов'язки	34

РОЗДІЛ 2. Я В СУСПІЛЬСТВІ

§ 6. Молодь у громаді	42
§ 7. Від стереотипів та упереджень до дискримінації	51
§ 8. Що таке булінг	62
§ 9. Практичне заняття. Протидія булінгу	69

РОЗДІЛ 3. Я І ДЕРЖАВА

§ 10. Держава	74
§ 11. Демократичне суспільство	83
§ 12. Я — свідомий громадянин або громадянка	93
§ 13. Практичне заняття. Свідомий громадянин або громадянка	99
§ 14. Медіаграмотність (інформація)	103
§ 15. Інформаційна безпека	110
§ 16. Практичне заняття. Як убезпечити себе у віртуальному світі	117
§ 17. Узагальнення	124

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня / учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

**ОХРЕДЬКО Олег Едуардович
КОЛОМЄЄЦЬ Лариса Геннадіївна
ГЛАДУН Віталій Вікторович**

«ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА»

Підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів.

Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Провідні редакторки *Л. А. Шведова, Н. П. Гур'єва*
Редакторка *С. С. Павлюченко*. Технічний редактор *А. В. Пліско*
Художнє оформлення *В. І. Труфена, Т. В. Задорожної*
Коректорка *Н. В. Красна*

Підписано до друку 15.05.2026. Формат 70×90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 9,63. Обл.-вид. арк. 11,58.
Наклад 51926 пр. Зам. 6804-2026.

ТОВ Видавництво «Ранок», пр. Незалежності, 5, Харків, 61022;
вул. Деревлянська, 13, Київ, 04119. Е-mail: office@ranok.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8348 від 02.06.2025.

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»,
пров. Сімферопольський, 6, Харків 61052.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5340 від 15.05.2017.
Тел. +38(057) 712-20-00. Е-mail: triadakniga@ukr.net

Служба підтримки:
rnk.com.ua/107946

ПУТІВНИК СВІДОМОГО ГРОМАДЯНИНА: ВІД САМОПІЗНАННЯ ДО АКТИВНОЇ ДІЇ

ФУНДАМЕНТ ГРОМАДЯНИНА: ХТО Я?

ІНСТРУМЕНТИ В ДІЇ:
ЯК Я ВПЛИВАЮ НА СВІТ?

ГАРМОНІЙНА ОСОБИСТІСТЬ

Поєднання фізичного здоров'я,
соціальної взаємодії
та духовних цінностей
(моралі, життєвих ідеалів)

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Відчуття єдності
з українським народом
через спільну мову, культуру,
символіку та історичну пам'ять

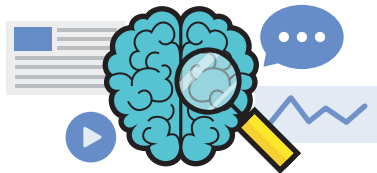
НЕТЕРПИМІСТЬ ДО ДИСКРИМІНАЦІЇ

Протидія булінгу та
стереотипам через
толерантність, інклюзію та
повагу до прав кожної людини

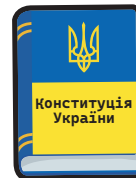
ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ

Вплив через молодіжні ради,
електронні петиції,
волонтерство та учнівське
самоврядування

ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЕНА

Захист від фейків
та маніпуляцій у мережі
за допомогою критичного
мислення та перевірки джерел

БАЛАНС ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ

Знання прав захищає від приниження,
а виконання обов'язків формує
порядок та відповідальність

ВІКОВІ МЕЖІ МОЛОДІ

Україна (законодавство) 14–35 років

Європейський Союз 13–30 років

Організація Об'єднаних Націй 15–24 роки

Громадянська освіта

**Підручник для 9 класу
закладів загальної середньої освіти**

Підручник допоможе:

- розуміти, як формується особистість
- усвідомлювати роль культури в збереженні національної ідентичності
- розрізняти механізми захисту прав людини
- аналізувати причини та наслідки дискримінації

Інтерактивний електронний додаток

- Інтерактивні тести за всіма темами
- Підсумкові роботи до кожного розділу
- Навчальні відеофільми та інтерактивні вправи

Інтерактивний
електронний додаток
до підручника
доступний за QR-кодом
або посиланням
rnk.com.ua/111372